

**A marxizmus-leninizmus oktatásának egyes kérdései a Rákosi- és Kádár -
korszakban**

Jelige: AKZ012

A pályamunka lezárva: 2022. november 29.

Tartalom

Bevezető gondolatok, kutatási kérdések és hipotézis.....	1
1 fejezet - Történeti háttér és előzmények.....	3
1.1 A magyar oktatás helyzete 1945 után.....	3
1.2 Az ideológiai oktatás bevezetése.....	4
1.3 Az ideológiai oktatás magyar vonatkozásai 1945 előtt a Szovjetunióban.....	11
1.4 Ideológiai oktatás és nevelés a Magyar Tanácsköztársaság időszakában.....	12
2 fejezet – Hazai események az ideológiai oktatás terén.....	13
2.1 Az Országgyűlés Kulturális Bizottsága a 80-as években.....	13
2.2 Az ELTE és a Debreceni Tudományegyetem.....	16
3 fejezet – nemzetközi kitekintés.....	18
3.1 Politológiai körkép Nyugat-Európában.....	18
3.2 Kelet-Európai kitekintés a volt szocialista államokban.....	24
4 fejezet - Az OTDK marxizmus-leninizmus szekciója.....	30
4.1 Előzmények és felvezetés.....	30
4.2 OTDK, 1970.....	32
5 fejezet - Debrecen.....	34
5.1 A város helyi felsőoktatási intézményei.....	34
5.2 Speciális kollégiumok hirdetése ideológiai tárgykörben.....	36
5.3 Rendszerváltás, 1989/1990.....	37
6 Összegzés és konklúzió.....	39
7 Mellékletek.....	45

Bevezető gondolatok, kutatási kérdések és hipotézis

A szerző alapvető célja ezzel a dolgozattal, hogy bemutassa a szocializmus ideológiai oktatását a mai kor emberének. A kiindulópont az, hogy adottnak veszi az korszakban jellemző ideológiai oktatás tényét, valamint azt, hogy egy diktatúra működött hazánkban, ahol nem létezett többpártrendszer, viszont megszállás alatt tartották az országot a szovjetek. Kötelező volt az orosz nyelv tanulása is, és bizonyos témák tabunak számítottak, pl. Nagy Imre és munkatársai vagy 1956 egyes kérdései.

A dolgozat felépítése is sokat elárul a témáról: elsőként a történeti háttérrel rajzolja meg: olyan magyar oktatókat, illetve gondolkodókat mutat be, akik 1945 előtt külföldön már hasonló struktúrával tanították a marxi-lenini tanokat. Természetesen szovjet mintára épült fel az ideológiai oktatás rendszere, de ekkor még jellemzően a hadifogolytáborokban fejtették ki tevékenységüket. Megemlítsre kerül a 133 napos tanácsköztársaság oktatáspolitikája is, hiszen már ekkor próbálkoztak a propaganda iskolarendszerű oktatásával a kommunisták. A hazai események és folyamatok is bemutatásra kerülnek. A II. fejezetben a teljesség igénye nélkül a különböző intézményi háttérrel mutatja be, azonban nem fejt ki a felsőoktatási intézményekben működő tanszékek felépítését. Ezt követően komparatív megközelítésben hasonlítja össze a nyugati-európai politológia kialakulását és fejlődését 1990-ig, illetve azt mutatja be, hogy ugyanebben az időszakban hogyan működött az ideológiai oktatás egyes volt szocialista országokban. A dolgozat vége felé kitekintést nyújt az Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK) egykori marxizmus-leninizmus szekciójára, majd az egykori Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszékéről röviden egy képet nyújt az érdeklődőknek az itt meghirdetett speciálkollégiumokon keresztül. Egy rövid utalás szintjén a rendszerváltás is hozzátartozik a dolgozathoz, végül pedig összegzésre kerül az eddig leírtak és levonja a konklúziót, és megválaszolja az írás elején feltett kérdéseket.

Nem lenne igaz, ha azt állítaná a szerző, hogy preconcepció nélkül vágott volna bele a dolgozat megírásába. Már évek óta ezt a korszakot kutatja, van némi fogalma arról, hogy kik a magyarországi marxizmus-leninizmus oktatók. Szociológia szakos hallgatóként ugyanakkor – természetesen a lehetőségeihez mérten - a feladatának gondolja a lehető legpontosabb kontúr megrajzolását. Részben leíró, részben elemző jellegű dolgozat módszertana a vonatkozó szakirodalom feltárásából áll. A történész Ablonczy Balázs szerint nem mindenki érti egy-egy történeti kutatásnak a valódi lényegét és annak hozadékát. Azoknak, akik ellenségesen viszonyulnak ehhez a kutatási témához, ugyanazt tudja mondani, mint ő, vagyis „... én ezzel nem

akarok senkit sem bántani vagy kinevetetni. Egyszerűen fontosnak tartom, hogy egy nemzet, egy társadalom valamiféle önismerettel, önreflexióval viszonyuljon a saját múltjához. Ez a fajta nemzeti önismeret szemben áll az emlékezetpolitikával, amely csupán saját céljaira igyekszik felhasználni a történelmi tényeket, illetve csak valamiféle jó nemzeti közérzet zálogaként tekint a történelemre. Aki jól akarja érezni magát, az járjon wellnessbe vagy borkóstolóra. A történelemnek nem az a funkciója, hogy feltétlenül jól érezzük magunkat tőle, viszont az önismerettől még senki nem érzi magát rosszabbul. Ha elmegyünk egy orvoshoz, nem azt várjuk tőle, hogy azt füllentse, nincs is semmi bajunk.” (NET1) Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Ablonczy egy másik kényes téma (Trianon) kapcsán nyilatkozta ezt a kifejező gondolatot, azonban szerintem tökéletesen ideillik gondolatmenete. Azonban egy szociológus valóban ne jó híreket közöljön, hanem adatokat.

Alapvető kutatási kérdésként fogalmazódik meg a szerzőben, hogy vajon miért fonódott össze ennyire az ideológiai- és társadalomtudományi oktatás 1990 előtt? Hogyan alakult ki az, hogy széles körben propagálták a rendszer marxista ideológiáját középiskolákban, a felsőoktatásban, a KISZ-en és egyéb társadalmi szervezeteken keresztül? Vajon az ideológiai oktatás abban a keretben, amelyben majd’ négy évtizedig működött, mennyire lehetett eredményes? Feltételezhető-e, hogy a Szovjetunióban (is) oktatott tananyag rányomta bélyegét a hazai oktatásra? Milyen szinten voltak kapcsolatok és kapcsolódási pontok a többi volt kelet-európai szocialista állammal e téren? Vagyis eltértek-e egyáltalán az oktatás fő irányától, és mennyiben határozta meg az oktatás milyenségét a nemzeti jelleg? Miért nem tudták adaptálni a tananyagot a korszak ideológiai oktatói az akkori hallgatóknak?

Alapvető hipotézise a témának, hogy a Rákosi-és Kádár-korszakban minden olyan ember, aki társadalomtudományokkal foglalkozott, rendszerhű, baloldali felfogással kellett rendelkeznie. Hithű szocialista (vagy inkább kommunista) oktatóként nem kritizálhatta a fennálló politikai és gazdasági rendet, maximum építő jellegű, jobbító szándékkal megalkotott finom kritikai észrevételt tehetett. Azonban a mindenki által ismert keretből nem léphetett ki, bizonyos tabukérdéseket nem érinthetett a rendszer szempontjából elítélő módon.

Hallatlanul gazdag szakirodalommal rendelkezik a magyarországi marxizmus-leninizmus oktatása 1989-ig. Ennek ellenére sokszor kerül az ember olyan helyzetbe, illetve járt már úgy, amit „*a jeles francia enciklopédista Diderot nyomán lépcsőházi gondolatnak (L'esprit de l'escalier) szokás nevezni, amikor egy fontos vagy heves helyzetből kiszabadulva, már a lépcsőn lefelé ballagva jutnak eszünkbe az igazán erős, ám akkor már tökéletesen érdektelen ríposztjaink.*” (NET2) Ellenben ezzel a témakörrel kapcsolatosan nem szeretnék olyat, amely

esetleg „bennmaradna”, ennek megfelelően igyekszek minden releváns dolgot leírni, és reményeim szerint majd el is mondani a nagyközönség előtt. A marxizmus-leninizmusnak lényegében kompozit jellege van, hiszen van benne filozófia, politikai gazdaságtan és tudományos szocializmus. Érdekes lehet felvetni, hogy milyen hatással lehet az 1950 és 1989 közötti ideológiai oktatás a jelenkori társadalomra? Miért nem tudtunk váltani a „szocialista kisember habitus” tekintetében? Vagy mélyebbre nyúlnak-e annak gyökerei, hogy olyan a jelenlegi magyar társadalom állapota, amilyen. Honnan fakadnak az önálló gondolkodásmód forrásai?

A személyes motivációt azt adta a dolgozat elkészítéséhez, hogy annak idején a szerzőt is tanították olyan egykori, idősebb tudományos szocializmust is oktató tanárok, akik aztán 1990 után politológia oktatóként látták el feladatukat az egyetemen. Ők azonban nem kifejezetten örültek ezen törekvésnek.

1 fejezet - Történeti háttér és előzmények

1.1 A magyar oktatás helyzete 1945 után

A II. világháború után „a felsőoktatásban két új tendencia bontakozott ki. Az egyik a hallgatói létszám ugrásszerű növekedése volt. A tanulók száma az 1937-38-as tanévhez képest már 1946-47-re megduplázódott. (...) A másik új fejlemény a szakirányonként elkülönülő felsőoktatási intézmények fokozatos kialakulása volt az addigi univerzális típusú, tehát a tudományok teljes vagy közel teljes vertikumát oktató egyetemekkel szemben.” (Romsics, 2010:323) Megreformálták a tankönyvpiacot is, fokozatosan, de viszonylag hamar mindenütt szovjet mintájú tananyagok jelentek meg. Lefordították őket, illetve ehhez igazodva írtak új magyar tankönyveket, nemcsak a felsőoktatásban, hanem az oktatás valamennyi szegmensében. Mindezekhez hozzá kell tenni, hogy óriási károkat okoztak a háborús pusztítások, lebombázott egyetemi és főiskolai épületeket láttak az emberek. Vagy ha nem bombázták le őket, akkor hadikórházakká vagy katonai parancsnoksággá alakították át őket. Vagyis elvesztek a felszerelések is: könyvtárak, műszerparkok és közgyűjtemények. A régi személyi állományt is megtizedelték a harcok: meghaltak vagy hadirokkantak lettek, vagy hadifogságba kerültek az oktatók. A lényeg az volt, hogy viszonylag rövid idő alatt felülreprezentálták a hallgatók és oktatók körében a munkás-és paraszti származású egyéneket. „Korabeli kimutatások szerint a NÉKOSZ-osok közel 30%-a volt szegényparaszti, 20 %-uk pedig kis-és középparaszti származású. Munkásháttérrel a diákok 12 %-a rendelkezett, kisiparos-és kiskereskedő-családokból pedig 18 %-uk érkezett.” (Romsics, 2010:329) Megszüntették az addig kötelező latin nyelv oktatását, és bevezetésre került az orosz nyelv tanítása mindenhol. A hittant is eltörölték, 1949-re szinte teljesen megszűnt ennek az oktatása is. Az egyházi iskolákat (egyetemeket is) államosították,

hiszen a köztulajdon volt a kommunista propaganda egyik alapja. A reakciós elemeket hamar deklasszálták, az antifasiszta meggyőződés volt a divat ebben az időszakban. 1948 után felgyorsultak az események, így a korabeli politikai hatalom mindent centralizált, és a tervutasításos rendszer is előtérbe került. Az úgynevezett koalíciós korszakhoz képest meglevő demokratikus, humanista és nemzeti műveltségesszményt felváltotta a marxizmus-leninizmus szemlélete. Ugyan oktatták az orosz nyelvet általános-, közép- és főiskolákon (egyetemeken) is, de annak kényszerből való tanulása kihatott annak hatékonyságára is. Berend T. Iván, az MTA később elnöke így emlékezett vissza ezekre az időkre: *„bölcsészkar tanulmányaink színvonala szégyenletesen alacsony volt. A történeti irodalomból úgyszólván semmit sem ismerhettünk meg. Egyetemes történeti tankönyveink a Szikra Kiadó által publikált, felületes, hibáktól hemzsegő, üresen propagandisztikus, világoskék szovjet pártfőiskolai füzetek voltak. (...) A szakmai könyvek jó része nemcsak az irodalomjegyzékből, hanem a hozzáférhető könyvtári állományból is hiányzott. Az ideológiailag nem kívánatos, elavultan polgárinak vagy ellenségesnek nyilvánított munkákat kiselejtezték, illetve külön olvasási engedélyhez kötött zárt állományba helyezték. (...) Nyugati könyvekhez, folyóiratokhoz nem lehetett hozzájutni, az újabb munkákról, vitákról, irányzatokról mit sem hallottunk (...) Nyelvi követelmények nem voltak, egyedül az orosz volt kötelező, de az is alacsony szinten.”* (Berend T., 1997:76-77) Ez már önmagában is elgondolkodtató, hogy milyen színvonalon folyt az oktatás. Nyilvánvaló, hogy *„kivételek, melyek erősítették a szabályt, természetesen ekkor is akadtak. Ezek közé tartozott a debreceni egyetem magyar történeti tanszéke, ahol tehetséges tanítványaiból – az ideológiai kötöttségeket megkerülve, és az állandó zaklatások ellenére – Szabó István számos jeles agrár-és társadalomtörténészt nevelt.”* (Romsics, 2010:362) Az ő neve máig igazodási pontot jelent a Debreceni Egyetem bölcsészkarán.

1.2 Az ideológiai oktatás bevezetése

Mindezek a fontos háttér ismeretek bemutatása után térek rá arra, hogy szovjet mintára *„kifejezetten a kommunista ideológia terjesztését szolgálták az 1950 és 1952 között minden egyetemen felállított marxizmus-leninizmus tanszékek, amelynek óráit valamennyi hallgatónak látogatni kellett. A burzsoá tudománytalanság kategóriájába sorolt szociológiai és pszichológiai tárgyaknak viszont még az oktatása is megszűnt. A pozíciókban meghagyott hagyományos egyetemi vezetők, a rektorok és a dékánok befolyása jelképpé vált; az igazi hatalom az egyetemi pártbizottságok és az újonnan megszervezett tanulmányi, azaz káderosztályok vezetőinek a kezébe került. Határozataik alapján 1953-ig számos ideológiailag megbízhatatlan diákot zártak ki a felsőoktatási intézményekből.”* (Romsics, 2010:362-363) A szimbolikus jelleggel

végbementek az egyetemi nevek megváltoztatása is: 1950-től nem Pázmány Péter, hanem Eötvös Loránd nevét viselte a budapesti egyetem. 1953-ben Marx Károly nevét vette fel a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem, Debrecenben Kossuth Lajos nevét vette fel a háború alatt még Tisza István nevét viselő intézmény. Szegeden sem nevezték többé Horthy Miklósnak az egyetemet, mint ahogy Pécsen sem Erzsébet királynéről lett elnevezve. Elsősorban a fővárosban olyannyira megnövekedett a hallgatói létszám, hogy az szinte már elviselhetetlennek bizonyult. Az írás nem megy el az mellett, hogy *„az ilyen módon képzett tanárok, könyvelők, mérnökök, agronómusok, katonatisztek és egyéb értelmiségiek szakmai és általános műveltségi szintje általában súlyos kívánnivalókat hagyott maga után, s olykor még évek múlva is kifejezetten botrányos volt. Azok az irodalomtanárok, akik a tanulók szöveggyűjteményeiben szereplő szemelvényeken és a kötelező irodalom olvasmányokon kívül könyvet is alig vettek a kezükbe, s azok a főtisztek, akik még az 1970-es évek elején is szótagolva olvastak újságcikkeket, ennek a kornak a produktumai.”* (Romsics, 2010:364) A belső igény sem alakult ki ezekben az emberekben, hogy fejlődjenek, hiszen társadalmilag nagyon mélyről érkeztek oda, ahol az 50-es években kerültek. Mindezt viszonylag nagyon rövid idő alatt tették meg, amelyet talán fel sem tudtak dolgozni lelki értelemben sem. Ugyanakkor a 3. sz. mellékletben olvasható interjú Ördögh Piroskával arra enged következtetni, hogy voltak, akik azt teljesen magától értetődőnek és helyesnek tartották, hogy a szocialista rendszer százezreket emelt ki a nyomorból és nyitotta meg az utat a társadalmi mobilitás egy sajátos módszerének.

Kiemeli a szerző, hogy *„az állami iskolarendszer minden formáján kívül – és felül – állt a Károlina úti Pártfőiskola, ahol néhány hónapos, esetleg egy-két éves bentlakásos tanfolyamon keretében oktatták az esetenként már máskor viszont csak valamiért kiemelt és vezető beosztásokra kiszemelt kádereket. A legfontosabb tankönyv ebben az iskolában a 300 oldalas A Szovjetunó Kommunista Pártjának története volt, amelyet mondatról mondatra feldolgoztak a hallgatók. Emellett persze tanultak marxista közgazdaságtant, dialektikus és történelmi materializmust, s persze magyar párttörténetet is. Utóbbi a Moszkvából hazatért Andics Erzsébet oktatta, aki az ugyancsak moszkvai Rudas Lászlóval együtt ebben az egész intézményt igazgatta. (...) Középiskolás fokon a városligeti Makszim Gorkij Magyar-Orosz Iskola felelt meg a pártfőiskolának. Ennek a kádergyermek számára fenntartott intézménynek a struktúrája és szelleme egyaránt a szovjet iskolakéhez igazodott. Nyolc helyett tíz osztályból állt, a magyar irodalom kívül mindent oroszul tanítottak...”* (Romsics, 2010:364-365) Szinte mindenre rátelepedett az ideológia és annak hirdetése, oktatási módszerekkel. A fiatalok nem menekül-

tek meg iskolán kívül sem az ideológiai, illetve világnézeti neveléstől. A frissen megalakult Dolgozó Ifjúsági Szövetség (DISZ) 1956-ig látta el funkcióját.

A Kádár-rendszerben is hasonlóan fontosnak tartották mindazt, amelyről eddig szól a dolgozat. 1956 előtt lerakták az ideológiai képzés alapjait is, amelyet 1957 ugyan után finomítottak, itt-ott reformáltak és módosítottak a módszertanon, azonban a fő cél nem változott egészen 1989-ig. Ez pedig a kommunista embertípus kinevelése, a szocializmus eszméjéhez és a fennálló politikai rendszerhez mindenkor hű emberek kerüljenek ki az oktatás különböző színtereiből. Romsics könyve szerint különféle reformoknak is köszönhetően 1975 és 1990 között a hazai felsőoktatási intézmények száma 56 volt. *„A szelekció - az ideológiai szempontok mellett – részben a középiskolai eredményekre, részben a felvételi vizsgán nyújtott teljesítményre alapult.”* (Romsics, 2010:462) Ez már valamifajta változást eredményezett az előző politikai rendszerhez képest, azonban *„...a politikai elit utánpótlásáról pedig az 1968-ban egyetemi rangra emelt régi pártfőiskola, az MSZMP Politikai Főiskolája gondoskodott.”* (Romsics, 2010:462) Vagyis a fő cél nem módosult. Ezzel párhuzamosan *„a felnőttoktatás sajátos intézményei voltak a megyeszékhelyeken működő marxista-leninista egyetemek, közkeletű nevükön a foxi-maxik. Bár az általuk kibocsátott diploma nem számított egyetemi vagy főiskolai rangúnak, a személyzetisek szemében, s így a karrierépítésben egészen az 1980-as évek közepéig előnyt jelentett.”* (Romsics, 2010:464) Nem hagyható figyelmen kívül, hogy ekkoriban *„a tudósképzés és a tudományos kutatás fellegetvái 1945 előtt az egyetemi tanszékek voltak. A tudományos élet 1949-50-es átszervezésével ezek súlypontja részben a Magyar Tudományos Akadémiára helyeződött át. Az Akadémia az egész országban folyó kutatások legfelsőbb irányító szervévé vált, s egyben saját kutatóintézeti hálózatot is kifejlesztett.”* (Romsics, 2010:465) Olyan káderek kerültek hatalmi pozícióba, akik 1945 előtt talán még érettségi vizsgát sem tudtak volna letenni.

Egy adalékkal szolgálna a szerző, melynek keretében ismerteti, hogy Rákosi Mátyás, az MDP főtitkára 1952. február 29-én előadást tartott az MDP Pártfőiskoláján „Népi demokráciánk útja” címmel. Ebben a hosszúra nyúlt expozében arról is szót ejtett, hogy *„az egyházak 1945-től 1948-ig szinte egységesen küzdöttek ellenünk. Amilyen mértékben azonban kiszélesedett bázisunk a falusi lakosság között, olyan mértékben fel tudtunk venni ezzel szemben a harcot. Mindenekelőtt az egyházak reakciós egységfrontját bontottuk meg. A református és lutheránus egyházban meglevő demokratikus lehetőségek felhasználásával mozgósítani tudtuk a velünk rokonszenvező híveket, akiknek követelésére 1948-ban a kölcsönös engedékenység és megér-*

tés szellemében megállapodás jött létre, mely lehetővé tette a népi demokrácia és ezen egyházak békés együttélését. A katolikus egyházzal más volt a helyzet...” (Rákosi,1953:190-191)

Azzal együtt, hogy „az iskolák kapuimnak kinyitásához minden szinten a rendszer bélyegként társult az orosz nyelv költekezővé tétele és az ideológiai tárgyak – különböző bontásban tantárgyasított marxizmus, valamint a szovjet és magyar (kommunista) párttörténet – olyan részaránya a tanrendben, amely a funkcionális szakirányú képzés rovására ment. Arról nem is szólva, hogy mivel Magyarországon az említett tárgyaknak korábban szocio-kulturális okokból jóformán nem volt előzményük, ezek oktatói gyakran két-három leckével jártak csak előbbre a tananyagban, mint az oktatandók serege.” (Gyarmati,2021:145-146) Ez a szakmai-atlan módszer, illetve az, hogy szinte bármi áron túlteljesíteni a szovjet elvárásokat, oda vezetett, hogy mindenki érezte a szakmai színvonal jelentős csökkenését. 1956-ban főiskolai diákság azt is jól látta, hogy „természetesen politikai felhangja is volt annak az iniciatívának, hogy a sztálinista szemlélettel átitatott, ún. marxista ideológiai tárgyak túltengése, a hidegháborús drill következtében rendszeresített – katonai gyakorlatozással kombinált – honvédelmi kiképzés, valamint az orosz nyelv sulykolása helyett a funkcionális szakmai felkészülést biztosítani hivatott tantárgyak oktatására helyeződjen a hangsúly.” (Gyarmati,2021:400) A Petőfi Kör vitán a felsőoktatásról is szó esett, ahol azonban a hallgatók nem követelték, hogy szüntessék meg a marxizmus-leninizmus oktatását, hanem annak tartamát kívánták megreformálni, valamint az óraszámokat jelentősen csökkenteni. Valuch Tibor is úgy látta, hogy „a kulturális és a tudományos elitcsoportokban is igen jelentős cserélődés bontakozott ki a negyvenes-ötvenes évek fordulóján. Politikailag elkötelezett tudósok kerültek meghatározó pozíciókba – az Akadémia elnökségébe, az egyetemek rektori székeibe, kutatóintézetek vezetőivé – még akkor is, ha tudományos teljesítményük erre nem jogosította fel őket. Mindez igen jelentős szellemi potenciálvesztéssel járt együtt. A kiválasztás során érvényesített politikai alapú kontraszelekció a hatvanas-hetvenes évek fordulójától fokozatosan háttérbe szorult, a valós szellemi teljesítmény értékelésének a jelentősége pedig, ha lassan is, de folyamatosan növekedett.” (Valuch,2001:141) 2001-ben a korszak diplomásokról még nem álltak részletesebb adatok rendelkezésre, azonban „a pártapparátusban tevékenykedők esetében gyakori volt, hogy felsőfokú végzettségüket az MSZMP Politikai Főiskoláján és kihelyezett tagozatain (...) szerezték, ami finoman szólva sem adott igazán mély vezetői-politikai szakismereteket.” (Valuch,2001:131) Valuch elmarasztaló álláspontjával egyet lehet érteni, hiszen ez az oktatási intézmény nem állta ki az idő próbáját. Ständeisky Éva jól látta, hogy „a pártállam ideológiája – a marxizmus-leninizmus – szovjet importtermék volt: a hatvanas évek vége felé immár két évtizede próbált

erőszakot tenni a közgondolkodáson. Voltak persze – egyre csökkenő számban –, akik őszintén hittek a szocialista eszmék társadalmi megvalósíthatóságában, a lakosság zöme azonban csak kénytelen-kelletlen szajkózta a dogmát, ha a szükség úgy hozta. Az emberek a Kádár-rezsimben kevésbé voltak kiszolgáltatottak a hivatalos ideológiának, mint korábban, azonban az egyetemi felvételen, tudományos fokozatok megszerzésekor, állami-és pártkarrier építése során továbbra is számon kérték az ideológiai-hitbéli-jártasságot.” (Standeisky,2004:273) Érezhették ezt az ideológiai oktatók is egy-egy vizsga alkalmával, azonban nem tudtak kellő hatékonyságot képviselni e téren. Nem voltak birtokában annak az eszközrendszernek, amelynek köszönhetően tudtak volna fordítani ezen a folyamaton. Ha állami viszonylatban vizsgáljuk a folyamatokat, akkor „az 1964 őszén rendezett ideológiai konferencia, amelyet inkább az MSZMP az SZKP mintájára szervezett meg, kísérlet volt az egyre inkább kiüresedő állam-ideológia propagálására.” (Standeisky,2004:275) Nem hozta meg a kívánt eredményt, amely tendencia az 1970-es évektől egyre csak romlott. Noha a lehetőségekhez képest igyekeztek az ideológiai oktatók a Politikai Főiskolán is, „a pártfőiskola azonban nem adott igazi szaktudást, még a társadalomtudományi ismereteket is alacsony színvonalon oktatták, arról nem is beszélve, hogy a modern politikai tárgyakat csak az 1980-as évtized vége felé kezdték tanítani.” (Vida,1998:207) Kassai Géza 1952. július 8-án évváró előadást tartott a Marxizmus-Leninizmus Tanszékének országos konferenciáján, ahol arról tájékoztatta az ott megjelenteket, hogy „a marxizmus-leninizmus oktatása egyes egyetemeken az 1949-50. tanévben kezdődött. 1950 szeptemberében megalakult a marxizmus-leninizmus oktatásának központi, országos tanszéke. Ezzel pártunk és kormányzatunk határozata értelmében a marxizmus-leninizmus oktatása megkezdődött az ország minden egyetemén és főiskoláján. Az 1951 szeptemberében megkezdett tanévben továbbfejlesztettük a marxizmus-leninizmus oktatását. A marxizmus-leninizmus alapjain és politikai gazdaságtanon kívül a dialektikus materializmust és történelmi materializmust tanítottuk; az egyetemeken és főiskolákon tanszéki csoportok alakultak és munkánk színvonala komoly hiányosságai ellenére is emelkedett.” (Kassai,1952:226) Ami a marxizmus-leninizmus oktatók országos szintű káderhelyzetét illeti, 1976-ban a következő volt a helyzet: „jelenleg 94 marxizmus-leninizmus tanszék (intézet, osztály, stb.) működik. Az 1975. októberi állapot szerint 832 főállású oktató, 172 félállású, 177 óraadó és 39 tudományos munkatárs, illetve segédmunkatárs dolgozott a tanszéken. Az oktatók 90 százaléka rendelkezik az oktatott szaknak megfelelő felsőfokú végzettséggel, a többiek nagy része ezt kiegészítő képzésben pótolja. Akadémiai minősítéssel rendelkezik 166 főállású, és 50 másodállású oktató, egyetemi doktor 275. Jelentősen javult az oktatók nyelvismerete. 1970-ben az oktatóknak csak mindegy fele, jelenleg több mint négyötöde rendelkezik nyelvvizsgával, vagy azt

megközelítő idegennyelv-ismerettel. A tanszékvezetők közül 54-nek van akadémiai minősítése. Az oktatói utánpótlás egyre nehezebben biztosítható. (...) Az oktatói utánpótlás legnagyobb problémája, hogy a társadalmi, politikai gyakorlatból kevesen és nem mindig a megfelelőek kerülnek a tanszékre. Nem kielégítő a legmagasabb szintű pártoktatás lehetőségeinek kihasználása. A Politikai Főiskoláról, az SZKP Társadalomtudományi Akadémiájáról ritkán kerülnek ki marxizmus-leninizmus oktatók. A marxizmus-leninizmus tanszékeken felgyorsul a nemzedékváltás folyamata, Az elkövetkező években, de különösen 1980 után ugrásszerűen megnő azoknak a száma, akik elérik a nyugdíjkorhatárt.” (Vass,1983: 263-264) Vagyis az látható, hogy akik az 1950-es évek elejétől folyamatosan benne vannak ebben a munkakörben, az idő természetnél fogva még ők is öregszenek. Utánpótlásuk azonban nem bizonyult megoldottnak, mivel nem sokan tekintettek pozitívan erre a pályára. Nem sokan láttak ebben valódi perspektívát, inkább a szerényebb képességű személyek kerülhettek ide. Azok a frissen végzett hallgatók, akik valóban értettek leendő szakmájukhoz (pl. közgazdaságtudomány, történelem vagy filozófia), azok vagy közgazdászok lettek egy vállalatnál, vagy történészek egy egyetemen, esetleg az MTA Filozófiai Intézetében helyezkedett el. Hacsak nem voltak a végletekig elkötelezettek a fennálló politikai rendszer iránt, akkor kerültek még ide.

1982-ben újabb olyan MSZMP KB állásfoglalás látott napvilágot, amely a marxizmus-leninizmus oktatás helyzetével foglalkozott. Ebben leírták, hogy *„a marxizmus-leninizmus oktatók nagyobb része maga is kritikusan ítéli meg tevékenységét. Ugyanakkor vannak, akik ingerülten visszautasítják a kritikát, mindenféle bírálatban a marxizmus-leninizmus, sőt a politikai rendszer elleni támadást látnak. Ez a magatartás nemegyszer nagyfokú önelégültséggel és a változásokkal szembeni ellenállással párosul.”* (Vass,1988:385) Nem meglepő módon védték a mundér becsületét, azonban ők alkották azt a hangos ámde törpe kisebbséget, akiken keresztül a társadalom még jobban eltávolodott ezekről az emberektől. Megállapítást nyert, hogy *„a marxizmus-leninizmus tantárgyak óraszám 1969-ben lényegesen csökkent (általában 60-90 órával), a magyar munkásmozgalom történetének bevezetésével viszont egyes intézményekben 30 órával emelkedett. A marxizmus-leninizmus oktatására fordítható jelenlegi óraszám a hallgatók összes kötelező óraszámának a középfokú politikai képzettséget nyújtó intézményekben általában 5-7 százalékát, a felsőfokú politikai képzettséget adó intézményekben pedig mintegy 6-9 százalékát teszi ki. (az európai szocialista országokban ez az arány általában 7-8, illetve 10 százalék körül van.)”* (Vass,1988:387) A dolgozat írójának nincs információja arról, hogy az Európán kívül szocialista államokban (pl. Kína, Vietnám, Kuba, Észak-Korea) mekkora lehet ez az arány. Ami a káderhelyzetet illeti, a következőket lehet tudni: *„felsőoktatási intéz-*

ményeinkben 1062 főállású oktató, 60 tudományos munkatárs, illetve segédmunkatárs és 26 tudományos továbbképzési ösztöndíjas dolgozik. Munkájukat 160 mellékfoglalkozású oktató segíti. Ez a létszám – nem sorolva ide a mellékfoglalkozású oktatókat – az egyetemi-főiskolai oktatók teljes létszámának 8 százalékát teszi ki. Az elmúlt évtizedben az oktatói létszám emelkedése nagyjából arányosan követte a hallgatók létszámának növekedését. Az oktatói létszám azonban egyenetlen, az átcsoportosítás pedig gyakorlatilag megoldhatatlan. Így nehézséget jelent az újonnan jelentkező feladatok (például szociológia oktatás) ellátása, mivel az elmúlt két évben a terület nem kapott új álláshelyeket. Az oktatógárdán belül évről évre nő az 50 éven felüliek aránya. 1985-re 139 oktatónk lesz idősebb 55, illetve 60 évesnél (a mostani létszám 13 százaléka). Igen magas az idősebb oktatók aránya a közgazdasági és a mezőgazdasági intézményekben, s általában a budapesti egyetemeken. (...) Főállású oktatóink többsége párttag (89 százalék), a pártonkívüliek túlnyomó része fiatal oktató. (A tanársegédek között 95 a pártonkívüli, a magasabb beosztású oktatók között pedig 23.) Ennek részben az a magyarázata, hogy az egyetemi évek alatt viszonylag kevesen lesznek párttagok, így munkába állásuk után újabb időnek kell eltelni ahhoz, hogy pártszervezetünk megismerje őket. Másrészt nem megfelelő a fiatal marxizmus oktatók körében a pártépítő munka, néhol a tanszékvezetés sem figyel, illetve segíti eléggé a fiatal oktatók politikai fejlődését.” (Vass,1988:393-394)

Összehasonlítva a két adatsort, megállapítható, hogy országosan növekedett ugyan az ideológiai oktatók létszáma, azonban a korfájuk egyre rosszabb mutatókat láttat. Az előregedés folyamatát sem tudták megállítani. Az utolsó kötetben már csak annyi olvasható, hogy „a hallgatók világnézeti nevelésének eredményesebbé tétele érdekében korszerűbbé kell tenni a marxizmus-leninizmus oktatás tartamát, növelni kell a marxista gondolkodás vonzerejét, csökkenteni célszerű a kötelező tárgyak és órák számát, ugyanakkor bővíteni indokolt a választható tantárgyak körét. A világnézeti nevelés épüljön jobban a szakmai képzésre.” (Vass,1994:393)

Meglehetősen szűkszavúan és általánosan adnak iránymutatást a döntéshozók, így nehéz kihámozni az irányvonalat.

Amikor elérkeztünk 1989-hez, többé már nem voltak meg azok a gazdasági, társadalmi, és nem utolsó sorban politikai feltételek, amelyek hozzájárultak volna az MSZMP hatalmának megőrzésében. Ezt ők is nagyon jól látták, hiszen „bebizonyosodott, hogy az MSZMP egyetlen pártként – bármennyire is gyűjtőpárttá vált – nem volt képes a társadalom minden rétegének és csoportjának az érdekeit képviselni és érvényesíteni.” (Iván,1989:12) Ez felismerés azt mondja egy szociológus hallgatónak, hogy új feltételek kellenek ahhoz, hogy a párt még hatékonyabban tudja képviselni a társadalom valamennyi szegmensét.

1.3 Az ideológiai oktatás magyar vonatkozásai 1945 előtt a Szovjetunióban

Időben visszaugorva megállapítható, hogy létezett ez a fajta oktatás a szovjeteknél. „Ha megvizsgáljuk a marxizmus-leninizmus oktatásának előzményeit, akkor rögtön beleütközünk az MKP pártoktatásába, és az azt megelőző antifasiszta iskola működésébe. Utóbbi „oktatási egység” esetében a történelmen belül tanultak Magyarország gazdasági és politikai földrajzáról, majd rövid áttekintést kaphattak a honfoglalás korától a török kor végéig, kiemelték II. Rákóczi Ferenc munkásságát, majd az 1848-at megelőző nemzeti harcokról volt szó. Ezt követően az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharcra tértek át, majd az 1867-es kiegyezés és a dualizmus időszak volt a téma. A következő alkalommal Magyarország az I. világháborúban betöltött szerepéről adtak elő. Ezután jött az 1918-as forradalom, majd a munkásmozgalom a XX. század elején című témát boncolták. A tanácsköztársaság eseményeit is megtárgyalták, végül az Horthy-korszakkal zártak. Az előadásokat Andics Erzsébet tartotta meg 20-25 fős csoportok részére. Az ilyen jellegű leghíresebb magyar pártiskola Krasznogorszkban volt, ahol már 1943 májusában elkezdődött a 4-5 hónapos tanfolyam. Az előadások anyagát egyéni tanulással dolgozták fel, valamint vitaköröket szerveztek. Ma már szinte hihetetlen, de magyar nyelvű anyagok alapján tanultak, hiszen a hadifoglyok közül nagyon kevesen tudtak csak orosz nyelven beszélni. A Moszkvai Idegennyelvű Kiadó gondozásában jelentek meg ezek a kiadványok. A politikai gazdaságtanból a következő témákat dolgozták fel: egy bevezető előadással kezdtek, ahol a társadalmi normák fejlődése volt a téma. Ezt követően rátértek a tőkés társadalmi berendezkedés tanulására. Megtárgyalták az áru-pénz fogalmakat, majd az értéktöbblet és annak termelése következett. Munkabér és munkanap fogalmakkal is tisztában kellett lenni, majd az imperializmus jellemzőivel ismerkedtek a tanulók hadifoglyok. Végül a tőke akkumuláció volt a záró tananyag. Ezeket a szemináriumokat Rudas László vezette. Végül a történelmi materializmusra is jutott idő, mint tananyag. Ekkor az osztálytársadalommal kezdtek, majd 3 előadásban az állam és forradalom kapcsolatával lehetett ismerkedni. Ezután következett a fajelmélet, nemzeti kérdés, illetve az igazságos és igazságtalan háború kérdése. Végül a szovjet patriotizmussal zárták a tanfolyamot. Ezeket az előadásokat Rudas és Andics felváltva tartotta meg. Ezeken kívül tartottak előadásokat a szovjet sajtóról, a hitleri fasizmusról, a Szovjetunió külpolitikájáról, a honvédő háború 1944-es eseményeiről, Németország két front közötti helyzetéről, a szovjet gazdaság győzelméről és a béke és biztonság kérdéseiről.” (Molnár,1967:15-16) A fragmentált helyzetet jól mutatja, hogy „a krasznogorszki antifasiszta iskolán kívül ismeretes még a Juzsán indított antifasiszta képzést szolgáló tanfolyamok. Ez az iskola már 1943-ban működött, mint a visszaemlékezők elmondták. 1944 tavaszá-

tól kéthónapos tanfolyamokat indítottak a képzés meggyorsítására, és minél több ember bevonása érdekében. Az 1944. május 1-től június 30-ig tartó tanfolyamot Sziklai Sándor, elvtárs vezette. Itt oktatott történelmet Berzeviczy Gizella és Lándor Béla. A munkásmozgalom történetét Nemes Dezső tanította. Mint asszisztens működött a tanfolyamon többek között Kossa István is.” (Molnár,1967:16) Természetesen kaptak magyar nyelvű írásbeli igazolást arról, hogy a tanulók elvégezték ezeket a tanfolyamokat, de azok nem számítottak felsőfokú tanulmánynak, azok oda nem számítottak be később sem. Felmerülhet a kérdés, hogy mi szükség volt ezekre a képzésekre? Nos, a válasz kézenfekvő, hiszen a kommunisták azzal számoltak, hogy előbb vagy utóbb legális szerveződések lesznek Magyarországon is (megvolt a stabil jövőképük), és tömegpártként fognak működni. Azonban nem mindenki egyformán képzett ideológiai szempontból, és ezáltal is csökkenteni kívánták a különbségeket. Arról nem is beszélve, hogy elvű híveket is lehetett így toborozni az eszme számára. Mit takart valójában a dialektikus és történelmi materializmus? Sztálin szavait idézve „*a dialektikus materializmus a marxista-leninista párt világszemlélete. Ezt a világszemléletet azért nevezzük dialektikus materializmusnak, mert nézőpontja, amelyből a természet jelenségeit vizsgálja, módszere, melynek segítségével a természeti jelenségeket tanulmányozza és megismeri, dialektikus, elmélete pedig, amelynek segítségével a természeti jelenségeket magyarázza és értelmezi, materialista. A történelmi materializmus a dialektikus materializmus tételeinek kiterjesztése a társadalmi élet tanulmányozására, a dialektikus materializmus tételeinek alkalmazása a társadalmi élet jelenségeire, a társadalom tanulmányozására, a társadalom történetének tanulmányozására.*” (Sztálin,1951:668) Az idézet jól mutatja és érzékelteti, hogy ebben a „szubkultúrában” melyek azok a támpontok, melyek mentén építkezni kezdtek. Ne feledjük el, hogy 1945 után is számtalan lehetőség kínálkozott magyar középiskolásoknak, hogy a Szovjetunióban tanuljanak. Erről tanúskodik az 1. sz. mellékletben olvasható interjú Thürmer Gyulával.

1.4 Ideológiai oktatás és nevelés a Magyar Tanácsköztársaság időszakában

Időben még inkább visszatekintve hazánkban a legelső alkalommal 1919-ben 133 napig voltak hatalmon a kommunisták. Nagyon hamar proletárdiktatúrát vezettek be, melynek keretein belül az élet minden területén meghatározták az új irányt. A dolgozat témáját figyelembe véve érdekes lehet, hogy milyen célok és eredmények születtek az oktatáspolitikai területén, elsősorban a közoktatás, felsőoktatás, valamint a népművelés terén. Egyfajta előzményként mutatom be ezt a folyamatot, ugyanakkor összehasonlítva az 1950 utáni és az 1919-es oktatáspolitikai ezen szeletét.

Elég hamar bekövetkezett az, hogy „a kormányzótanács kimondta, hogy a szocializmus állami propagandájának céljaira munkásegyetemeket és a középfokú oktatás keretében előkészítő tanfolyamokat létesít s ennek megszervezésére biztos minőségben Szabados Sándort küldötte ki.” (FKT,1919:21) Kiemelendő, hogy „a moszkvai munkásegyetem mintájára 1919. május 3-án megnyitották a munkáskáderek képzését szolgáló Marx-Engels Munkásegyetemet, amelynek hallgatói kizárólag a proletárok közül kerülhettek ki.” (Ujváry,2020:65) A tanítók és tanárok feladatáról Kun Béla közölte, hogy „...ezek világosak. Nagyon egyszerűen foglalhatom össze. Elvégezni azt, amit a proletárállam parancsol. Elvégezni az iskolának a szocializmusra való nevelés szolgálatába állítását. (...) A mi szempontunkból az a legfontosabb, hogy már az iskolában is szocialista érzelmeket ébresszenek a gyerekek lelkében.” (Ujváry,2020:61) A közgazdaságtant már ekkor is fontosnak tartották, így „a népbiztosság június közepi rendelete alapján minden tanítónak – ahogy a népiskolai oktatótól az egyetemi professzorokig egységesen hívták őket – meg kellett ismerkednie a kapitalizmus fejlődésének alapelveivel, illetve a kommunista társadalom feladataival és eszméivel. Marx, Engels, Buharin és Szabó Ervin művet kellett feldolgozniuk...” (Ujváry,2020:61) A marxizmus teoretikusait vették alapul, az ő munkásságukra támaszkodtak. Fogarasi Bélát a Forradalmi Kormányzótanács „a Közoktatásügyi Népbiztosságon a főiskolai ügyek vezetőjévé nevezte ki, feladatául a felsőoktatás átszervezését jelölték meg. Létrehozta és vezette a Marx–Engels Munkásegyetemet. Közben a rendelkezésre álló viszonylag szegényes szakirodalomból – például a Szabó Ervin által kiadott Marx–Engels válogatott műveiből – „gyorstalpalószerűen” képezte magát, de marxista elméleti felkészültsége ebben az időben még meglehetősen hiányos volt.” (Sándor, 1973: 376-378) Ezen kívül meg kell említeni Varjas Sándor nevét is, aki 1919-ben a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársa lett, és egyben ő irányította a tudományos propagandaosztályt is. Ezenkívül az ún. agitátoriskola megszervezőjeként is bemutatkozott, illetve tanáraként is dolgozott. Mindenesetre érzékelhető, hogy a kommunisták előtt már ekkor sem volt idegen az ideológiai oktatás iránti vonzalom és kíváncsi. Vagyis „régiságok” lehet ennek a törekvésnek, hiszen már 103 évvel ezelőtt is ezt a fajta irányt szabták meg.

2 fejezet – Hazai események az ideológiai oktatás terén

2.1 Az Országgyűlés Kulturális Bizottsága a 80-as években

A Magyar Parlament Kulturális Bizottságának jegyzőkönyvei kerülnek ismertetésre, mivel a szerző fontosnak tartja ezeket a kordokumentumokat. A közelmúltban 91 éves korában elhunyt Berecz János a következőképp nyilatkozott a Parlament Kulturális Bizottsága előtt 1985 végén: „a Politikai Főiskolát – meglevő és még továbbfejleszthető lehetőségeit figyelembe vé-

ve – a marxizmus-leninizmus oktatásának központjává kell emelni. Úgy, ahogy mondom: emelni. Nem egyszerűen beiskolázott pártvezetőket tanítani, hanem egyetemi oktatást és más területek oktatását is figyelembe véve a marxizmus-leninizmus szellemi központjává kell emelni. És mi mindent meg fogunk tenni (...) hogy ennek a kérdésnek legyen ott professzora.” (JKV1) Ehhez szólt hozzá Bánffy György, aki a következőket mondta: „ne maradjon ki a felsőfokú pártoktatásból, képzésből a szónoklat-tan. Szíveskedjenek tudomásul venni, hogy ma úgy kell beszélni, ahogyan Berecz elvtárs beszélt a témáról! De ez nem általános. Hogy el általános legyen, oktassanak a főiskolán szónoklattant, annak elméleti és gyakorlati oldalát egyaránt!” (JKV1) Maga Berecz is úgy fogalmazott, hogy „az ötvenes években a marxizmus-leninizmus köpönyegével kellett takargatni a meggyőződés hiányát, illetve az ellentétes meggyőződést, addig most bizonyos burzsoá tudományos eredményeket 1:1-ben átfogalmazva, marxizálva igyekeznek bevezetni a mi társadalmunkban is.” (JKV1) Glatz Ferenc az Országgyűlés Kulturális Bizottsága ülésén elmondta, hogy „felelőtlen nyilatkozatok tömege hangzik el az orosz nyelvi oktatásával kapcsolatban, ami ma Magyarországon egy rendkívül nagy népszerűséghez vezető politikai manifesztáció, de vajon elgondolkoztunk-e azon (nemcsak azon, hogy mi lesz az orosz tanárokkal, mert erről is gondolkodni és gondoskodni kell), hogy a megüresedett óraszámot hogyan fogjuk kitölteni angol, francia, német és spanyol szakos tanárokkal. Ez a lázas kapkodás, mint annak idején az orosz oktatást bevezettük, amikor a tanár két leckével tartott a diákjai előtt (engem is ilyen tanár tanított Csepelen a Táncsics Mihály Általános Iskolában) ezt most visszafordítani és ugyanezt megtenni angol, francia, német nyelvvél, ez a ma divatos magatartásformák tipikus megnyilvánulása, ez az ellensztálinista sztálinizmusnak a receptje.” (JKV3) Ugyanitt Németh Miklós akkori miniszterelnök így mutatta be őt: „1941-ben született. Munkás származású, Csepelről, munkáscsaládból származott. 1964-ben szerzett történelem és tudományos szocializmus szakos diplomát az ELTE-n.” (JKV3) Sokat mondó, hogy a minisztertanács elnöke még ekkor is a származását tartotta fontosnak kiemelni, illetve végzettségét, melyet nem titkolt el. Az Országgyűlés Kulturális Bizottsága a sárospataki Comenius Tanárképző Főiskolán ülésezett, ahol Glatz Ferenc 1989. november 13-án a bizottsági ülésen elhangzott álláspontja szerint „köztudott, hogy a szocialista országok 1949 után kialakult oktatási rendszerének nap mint nap elhangzó kritikája – és jogos kritikája -, hogy ezek az oktatási rendszerek egy pártállam politikai ideológiájának a lebontása jegyében lettek megalkotva és működtek. (...) Az oktatás nem lehet politikai, ideológiai harcok színtere. Szakítani kell a marxizmus-leninizmus hegemoniájáról alkotott tanokkal az iskolában. Ilyen értelemben nem kihúzni akarjuk a politikát, hanem a mindennapi élet és az egyéni szintjén beemelni kívánjuk az ifjúsági magatartási formák közé. (...) Felülvizsgálandó mindenekelőtt a

történelem, az irodalom, az úgynevezett ideológiai tárgyak rendszere az általános, közép-és felsőoktatási intézményekben. Az általános iskolában a történelem mellett az állampolgári ismeretek azok, amelyek ideológiai kérdések helyett gyakorlati társadalmi ismereteket adnak a mindennapi politikáról, igazgatásról, gazdaságról. (...) Ami az egyetemeket és főiskolákat illeti, a filozófia és a társadalomtudományok már az elmúlt 2-3 évben folyamatosan megszabadultak a marxista-leninista tárgyak nevéől, de elsősorban a nevéől. Mindenki előtt ismeretes, hogy a marxista-leninista tárgyak tanszékei politológiai tanszékek címén újjáalakultak, és sem a tárcának, sem egyetlen magyar kormányzati intézménynek nincs áttekintése arról, hogy az alkalmazott társadalomtudományok címén valójában milyen ismereteket oktatnak egyetemistáinknak. Mi a magunk erejével ösztönözzük a főképzés profiljához igazodó alkalmazott társadalomtudományi ismeretek érvényesítését, de ezt az egyetemi autonómia keretében magának az egyetemi tanácsnak kell meghatároznia.” (JKV5) Sok esetben „csőd(tömeg)gondnok” módjára jártak el az ideológiai oktatók. Mentették a menthetőt, alakították azt, amit át lehetett alakítani. Amit pedig nem tudtak megakadályozni, annak – ahogy mondani szokás - a folyamatnak maguk állak az élére. A hitelességi kérdések nyilván kényes dolgok, azonban – Sztálinra utalva - a győzteseket senki sem kérdezi meg. Az 50-es évek első felét szokás a legsötétebb rákosista diktatúra éveinek emlegetni, amikor „e sötét évek politikáját a régi és folyamatosan újraértelmezett marxizmus-leninizmus-sztálinizmus ideológiájával igazolták.” (Sáska, 2018:68) „Azokban az években a politikai marxizmus-leninizmus elfogadása és gyakorlása az önmegvalósítás szinte korlátlan lehetőségét adta. Országos léptékű befolyást-hatást, a szakma-politikai megfellebbezhetetlenség ígéretét kínálta a totalitárius rendszer, olyan mértékű befolyást jelentett, amilyen fel sem merülhet bármelyik plurális polgári demokráciában. Ebből fakadóan a szocialista berendezkedés jellegzetessége a politikai marxizmus-leninizmus és az egyéni világnézet közötti hierarchikus elrendeződés. A kimutatott személyes meggyőződés éppen ezért lehetett mímelt vagy őszinte.” (Sáska, 2018:69) Glatz Ferenc expozéjában jegyezte meg a pedagógusok bérhelyzete és néhány más aktuális művelődéspolitikai kérdés kapcsán, hogy „zárójelben mondom, hogy ezek a régi rossz, pártközpontos és sztálinista gyökerek a mi gondolkodásmódunkban, hogy mindig kell egy apparátus, amelyik ügyet intéz és kell egy, ahol csak az okosok ülnek. Mondjuk, voltak marxizmus-leninizmus oktatók, azok megmondták, mi az igazi dolog a formációban, állam, stb, kérdésekben, azután jöttek a konkrét történészek, meg a konkrét szakemberek, akik kiviteleztek....” (JKV4) Glatz szerint „ez a marxizmus-leninizmus csacsiság már réges-régen megbukott, már nyugati kommunisták sem mondják ezt a hülyeséget...” (JKV4) Talán már érezvén az új idők szeleit, igyekezett minél messzebb tartani magától az ideológiai oktatókat, nem elfeledve, hogy bizony a 60-as évek-

ben bizony ő is ezt végezte el egyetemi szinten. „Külön kérdés a Politikai Főiskola, annak hasznosítása körül máris óriási sajtóhadjárat indult meg, különféle intézmények és szervezetek akarják maguknak, vagy szeretnének ebből politikai tőkét kovácsolni.” (JKV6) Stark Antal miniszterhelyettes álláspontját kifejtve a következő megállapításokat tette a bizottsági ülésen: „megszüntettük a honvédelem kötelező oktatását, az ideológiai társadalomtudományi tárgyak esetében csak ajánlást tettünk, semmiféle kötelező előírás nincs arra, hogy mit oktatnak, milyen óraszámban a felsőoktatásban.” (JKV2) Az MSZMP művelődési programjának tézisei szerint, amelyet 1989. szeptember 5-én hoztak nyilvánosságra, a következőket is tartalmazta: „magunkénak valljuk Marx eszmei hagyatékát, örökösei vagyunk a szocialista értékeknek.” (Lakatos, 1993:1842) Tehát „ahhoz, hogy megszülethessenek a népnevelés kommunizmusról szóló elbeszélései, az agitátoroknak ismerniük kellett a marxizmus-leninizmus alapjait, de azt is szükséges volt tudni, hogyan kell a mindennapokban az ideológián alapuló elvárásokat értelmezni és azoknak megfelelni.” (Huhák,2022:40) „A párt hatáskörébe tartozott, hogy mi értelmezhető marxizmus-leninizmusnak, és az is, ami ebből fakadt: ki tekintendő marxistának, azaz az adott politikai kurzus hívének és ki nem. Aki pedig nem, az – e logika szerint – azon nyomban a rendszer ellensége lett.” (Huhák,2022:72) Időben visszatérve a korábbi időszakhoz, az 50-es években az Oktatásügyi Minisztérium a felsőoktatás szervezeti egysége a következőképpen nézett ki: létezett a Felsőoktatási Főosztály, amely lebomlott a Tudományegyetemi Osztályra, Műszaki Egyetemi Osztályra, Pedagógiai Főiskolai Osztályra, Módszertani Osztályra és Pénzügyi Osztályra. Aztán létrejött a Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztály, ide tartozott valamennyi felsőoktatási intézménynél a marxizmus-leninizmus oktatásának irányítása és ellenőrzése, valamennyi aspiráns marxizmus-leninizmus képzésének irányítása és ellenőrzése, valamint a marxizmus-leninizmus tanszékek személyzeti ügyeinek intézése. Ezen kívül létezett még a Tervgazdálkodási Főosztály, amely lebomlott Tervezési Osztályra, Beruházási Osztályra, Statisztikai Osztályra és Iskoláztatási és Elosztó Osztályra. Ezen kívül létezett a Miniszteri Titkárság és a Külföldi Ösztöndíjas Osztály. (sz.n., 1954:518)

2.2 Az ELTE és a Debreceni Tudományegyetem

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen „a marxizmus-leninizmus oktatása az 1950/51. tanév elején kezdődött, amikor a párt határozata alapján (...) Központi Marxizmus-Leninizmus Tanszéket állítottak fel. A tanszék illetékessége nemcsak az ELTE karaira terjedt ki, hanem hatáskörébe tartozott az összes egyetemeken és főiskolákon a marxizmus-leninizmus oktatásának megszervezése és irányítása.” (Simonovitsné – Benedek,1970: 438) Ez nagy hatalmat adott az itt dolgozók kezébe, amivel néha (vissza)éltek is. Nem sokkal a Sztálin halá-

la utáni időszakig, vagyis „1954-ig a marxizmus-leninizmus alapjai, a politikai gazdaságtan és a filozófia oktatása egy tanszékhez tartozott; természetesen a tanszéken belül mindhárom tárgynak kialakult a szakcsoportja. A közös tanszék vezetője 1953 őszéig Kassai Géza, az 1953/54. tanévben Kerékgyártó Elemér volt. Egyre égetőbbé vált azonban a három tantárgy szakvezetésének megoldása, mert enélkül nem lehetett az oktatás színvonalát emelni. Még inkább sürgette ezt, hogy Kerékgyártó Elemér a szegedi egyetemen is tanszéket kapott, és így a filozófián kívül úgyszólván alig tudott foglalkozni a többi tárgyak oktatásával. 1954 szeptemberétől a Marxizmus-Leninizmus Alapjai Tanszék vezetője Mód Aladár, a Politikai Gazdaságtan Tanszéké Vilmos József, a Filozófia tanszéké pedig Ivanov szovjet professzor lett.” (Simonovitsné – Bendek, 1970:441) A Rákosi-rendszerre jellemző módon meglehetősen hamar cserélték a vezetőket, nem volt meg az állandóság érzete sem. A forradalom és szabadságharc leverését követően, „az 1956/57. tanév második félévében a kormánybiztosi utasítások értelmében Egyetemünkön több tárgy előadása szünetelt, illetve hallgatás vagy felvétele fakultatívvá vált. Így a három ideológiai tárgy körül csupán a politikai gazdaságtan hallgatása volt kötelező az Állam-s Jogtudományi Kar hallgatói, valamint a Bölcsészettudományi Kar történelem szakos hallgatói számára. Emellett a bölcsészahallgatóik még felvehettek filozófiai stúdiumokat is. A marxizmus-leninizmus alapjai című tárgyból nem voltak előadások. Ugyancsak szünetelt a nem idegen nyelvi szakosok orosz nyelvi oktatása is. Az orosz nyelvet fakultatív tárgyként vehették fel a hallgatók.” (Horváth – Izsák, 1970:57) Ez az átmeneti – úgymond kegyelmi – időszak nem tartott sokáig, és részben visszarendeződés volt megfigyelhető. Vagyis újra minden hallgató számára kötelezővé váltak az ideológiai tárgyak hallgatása és az orosz nyelv tanulása is.

Ugyanebben az időszakban Debrecenben „a tanulmányi eredményeket rontotta egy sor új tárgy beiktatása. Fokozatosan kötelezővé vált a marxizmus-leninizmus tárgykörébe sorolt tárgyaknak (I-II. éven a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története, III. éven politikai gazdaságtan, IV. éven dialektikus és történelmi materializmus), az orosz nyelvnek, majd a férfi hallgatók (az orvostanhallgatók között mindenki) számára kötelező a honvédelmi ismeretek oktatása. (...) Párttörténetből az 1949/1950-i tanév őszi félévétől kellett vizsgázni, ugyanekkor tették kötelezővé az orosz nyelvet...” (Orosz-Barta, 2012:293) Az 1956-os forradalom leverését követően nem sokkal belső szervezeti és személyi vonzattal is járó átszervezésbe fogott az egyetem akkori vezetése, „a marxista tanszéken viszont 1957 januárjában váratlan létszámleépítést jelentettek be. Mindössze nyolc oktató maradhatott volna, de a tanszékről távozó négy további kolléga elhelyezéséről is gondoskodni akartak, ketten közülük így az egye-

temen – más tanszékeken vagy nem oktatói állásban – maradhattak. A minisztérium egyelőre elzárkózott attól is, hogy a tanszék két önálló tanszékké (Filozófiai, Társadalomtudományi) váljon szét, amit pedig az egyetem javasolt volna. Csak jóval később, 1966-ban kerülhetett sor az addig egységes tanszék háromfelé szétválasztására, bár úgy tűnt, hogy megfelelő minősítésű ember hiányában a Politikai Gazdaságtan Tanszék vezetésére még ekkor is kívülről kellett oktatót hozni.” (Orosz-Barta,2012:302) Ezzel az idézettel az szerző azon állítását támasztja alá, mely szerint ekkoriban a mai értelemben vett egyetemi autonómia nem létezett, és szervezeti kérdésekben is a minisztérium marxizmus-leninizmus főosztálya hozott döntést.

3 fejezet – nemzetközi kitekintés

3.1 Politológiai körkép Nyugat-Európában

Fontosnak tartja a szerző a komparatív megközelítést, hogy össze tudják hasonlítani a politikai értelemben vett Nyugat-Európa és Kelet-Európa országaiban miért úgy alakult a politikatudomány, ahogy azt tapasztalták a helyi lakosok. Többnyire olyan, szerencsésebb történelmi fejlődésen átesett országokat vett szemügyre, ahol fel sem merült annak a lehetősége, hogy a társadalomtudomány a politika kiszolgálója legyen. Elsőként a franciákat veszi górcső alá, ahol „még a 20. század első harmadában sem jöttek létre az alapjai. Hiányoztak az alapvető infrastrukturális intézmények, a tényleges tudományos műhelyek, a tudomáynak nem volt folyóirata, kézikönyve, s nem kapott helyet az egyetemeken oktatandó tantárgyak között.” (Haskó,1992:179) Azonban a II. világháborút követően alapvető változások következtek be. „A képzésben 1954 és 1968 között fordulat következik be azzal, hogy a jogi fakultásokon egy országos program alapján fokozatosan egységesítik és szisztematizálják a politikatudományi oktatást, amely ettől kezdve az alkotmányos jog, a politikai intézmények, bevezetés a politikai szociológiába, a politikatudomány módszerei mellett a politikai eszmék történetét is az elsajátítandó ismeretanyag részévé teszi.” (Haskó,1992:180) Ugyanakkor mégiscsak az 1968-as radikális események hozták meg az igazi áttörést e téren is. Ennek következtében „a politikatudomány végre elfoglalja az egyetemi oktatáson belül is a maga legitim helyét. Az 1970-es években a tudományos fokozatok megszerzésének szabályozása mellett kidolgozták az egyetemi fokozatok különböző formáit, új intézményeket állítottak fel, szervezett kutatásokat indítottak, tudományos konferenciák sora következett, megteremtve végre a politikatudomány egyetemi presztízsét, s ezzel behoztak valamit a más tudományokhoz képesti lemaradásból. Az 1980-as évek végéig az egyetemek tanszékein kívül (ahol kb. 15 tudós team dolgozik 5-6 kutatóval) a politikatudomáynak még mindig csak 6 jelentős kutatóintézete működik, ezek egy része is kifejezetten a kormányzás kutatására orientálódik.” (Haskó,1992:180) Csak valószínű-

síteni tudom, hogy már ekkor is jelentek meg a francia történészek és politológusok tollából olyan művek, melyek elősegíteni voltak hivatottak az 1940-44 között fennállt Vichy-rezsim tevékenységével való őszinte és teljes szembenézést.

Ha képzeletben egy utazást teszünk, akkor a francia területekről még nyugatabbra, a spanyolokhoz tudunk ellátogatni. Elsősorban is inkább a XX. századra koncentrálok, így a korábbi időszak ismertetésétől most eltekintek. *„A spanyol politikatudomány, mint a <demokrácia tudománya> a felbomlóban levő puha diktatúra (dictablanda) utolsó éveiben, majd 1975 után Franco halálát követően, a demokratikus átmenet és konszolidáció időszakában erősödött meg és ért el fellendülést.”* (Szilágyi,1993:160) Előtte azonban, ahogy Szilágyi István is fogalmazott, *„a polgárháborútól az ötvenes évek közepéig tartó időszak az <intellektuális sivatag> kora. Ennek ellenére a rezsim által teremtett intézményes keretekben a negyvenes évektől megindul a politikai gondolkodás és az ideológiai hazugságoktól, valamint a propagandisztikus kliséktől fokozatosan megszabaduló politikatudomány rekonstrukciója. 1939-ben Madrid székhellyel hozzák létre a Politikatudományi Intézetet. A központ gondozásában 1941-től jelenik meg – a fejlődésen 1975-től új korszakot jelző – fundamentális jelentőségű Politikatudományi Szemle.”* (Szilágyi,1993:161) Az intézet vezetésében azonban egy idő után helyet biztosítottak olyan liberális és szocialista tagoknak is, akik finoman szólva sem az akkori politikai rendszer híveinek számítottak. *„Az intézet munkájában természetesen nagy szerephez jutottak a Franco diktatúra legitimációjának érvrendszerét kidolgozó konzervatív ideológusok-politológusok is. Sokan közülük a gyakorlati politika színpadára léptek. (...) A politikatudományt az egyetemeken 1944-ig a jogi karon a politikai jog, az alkotmányjog, az államelmélet és a jogfilozófia keretein belül művelték. (...) Önállósulási folyamatát hivatalosan egy 1983-ban kibocsátott miniszeri rendelet zárta le.”* (Szilágyi,1993:162) Ne feledjük el, hogy Spanyolország nem vett részt a II. világháborúban, semleges államként ugyan mégis inkább a náci Németországot érezhette magához közelebb. A fejlődéstörténetéhez azonban jelentősen hozzájárult a polgárháború a 30-as évek második felében.

Ha a franciáktól esetleg mégis inkább keletre fordultunk volna, akkor a nyugat-német államhoz értünk volna, az NSZK-hoz. Ezen ország esetében is csak a XX. századra koncentrálok, ahol nem teszek említést a császári Német Birodalom alatti eseményekről, sem pedig a Weimari Köztársaság időszakáról. Bár azért annyit mégiscsak megjegyzek, hogy már 1871 után meg tudták alakítani – a franciákhoz hasonlóan - a maguk Politikatudományi Szabadiskoláját. *„Azonban mind a tanári kar összetétele, mind a témák, valamint az intézmény megítélése azt mutatják, hogy baloldali, liberális-szociáldemokrata orientációjú volt. A német nacionalista irányzat ugyancsak Berlinben kísérelte meg konkurens intézmény felállítását, ez azonban nem*

gyarapította a német politikatudomány pozitív tradícióit.” (Szabó,1992:177-178) A 20-as évektől kezdve olyan egyetemi tantárgyakat oktattak, mint például általános politika, politikatörténet, politikai szociológia, külpolitika és nemzetközi jog, belpolitika és államelmélet, valamint politika és gazdaság. Ezen kívül hallgattak meg az főiskolások politikai pszichológiát és jog és politika című tantárgyat is. Természetesen a náciak szinte azonnal betöltötték ezt a diszciplínát is, így sokan emigrációba kényszerültek, főleg az USA-ba. 1945-ben aztán sokan tértek haza, hogy „átneveljék” a náci Németország polgárait. Röviden szólva, tudatos volt a részbeli hazatelepítésük, hiszen nagy segítségére voltak az amerikai hadseregnek. Természetesen voltak azért akadályok is. „*Maguk az egyetemek, amelyeken a hagyományos szellemtudományi szakok (filozófia, történelem) és más társadalomtudományok (államtudomány, államjog) képviselői szerint megfelelően megoldott a politika oktatásának és kutatásának helyzete, és nincs szükség bizonytalan, politikai orientációjú új tárgyra, amelyek feltehetőleg a szakmai színvonal leromlását hozzák magukkal.*” (Szabó,1992:179) Fontos megjegyezni, hogy „*az amerikai politika a volt náci Németország reintegrálását tűzte célul a nyugati demokráciák közösségébe. Ennek az átfogó célkitűzésnek volt egyik részterülete az a törekvés, hogy amerikai mintára egy olyan politikatudományt alakítsanak ki, amelynek kisugárzása túlmutat a szaktudomány és a felsőoktatás határain, és eléri a politikai elitet, valamint a demokratikus részvételre nevel.*” A módszer és cél hasonló, mint a keleti blokkban, szerintem megállja az analógiát ez a feltevés. Ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy ebben az időszakban a németeket megszállták a szövetséges hatalmak, és mindenben az ő akaratuk érvényesült. A lényeg azon az, hogy „*a politikatudományi szakok létrejötte az egyes tartományokban és egyetemeken lassú, a szervezett érdekkonfliktuson keresztül érvényesülő folyamat, amely a <helyi színeknek> megfelelően alakítja azután az adott intézetek szakmai-politikai profilját. 1960-ban csupán 24 professzori állás van az NSZK-ban, és mintegy 300 beiratkozott diák. A politikatudomány elterjedése a hatvanas évek közepétől kezdődő egyetemi reformok következménye: 1985-ig a professzori állások száma 178-ra, a beiratkozott diákoké 13.500 körülire emelkedett. A politológia a szociológiával együtt sokat profitált a hetvenes évek új egyetemalapításaiból, és a diákmozgalmak hatására megnövekedett társadalom-és politikatudományi érdeklődésből.*” (Szabó,1992:180) Egyértelműen egy expanzív időszaka ez a (nyugat-)német politológiának, amely az 1968-as diáklázadásoknak is köszönhető.

Ha észak felé vesszük utunkat, akkor eljuthatunk a zord és fagyos skandináv területekre, Észak-Európába. „*Svédországban az első politikatudományi tanszéket 1622-ben, az Uppsalai Egyetemen alapították, Finnországban pedig, amely akkoriban Svédország része volt, az első tanszéket a Abo Akadémián mintegy két évtizeddel később, 1640-ben állították fel; Dániában,*

Izlandom és Norvégiában viszonylag új a politikatudomány.” (Anckar,1993:143) Azonban csak a XIX. század végén és a XX. század elején kezdték el csak vizsgálni tudományos alapon magát a politikát. Ennek megfelelően 1889-ben hozták létre a svéd Lund Egyetemen a történelem és politikatudomány professzori széket, majd 1901-ben az ugyancsak svéd Gotenburg-i Egyetemen önmagában is létesült politikatudományi professzori munkahely. „A politikatudomány, mint hivatás meglehetősen lassan fejlődött. A svéd egyetemekre 1901 és 1950 között összesen 58 politikatudományi doktori disszertációt nyújtottak be. Finnországban ugyanebben az időszakban csak hetet, ebből is kettőt 1950-ben. Mindkét politikatudományi közösség – kiváltképp a finn – kicsi maradt, elszigeteltségük nem változott, egymással való kapcsolatuk gyér volt.” (Anckar,1993:144) A II. világháborút követő időszakban azonban el megváltozott, pontosabban fellendült, hiszen a globalizmus már bontogatta szárnyait, amely itt is megmutatkozott. „Dániában a tudományágat formálisan, egyetemi tantárgyként 1958-ban vezették be (...) majd egy évvel később két politikatudományi tanszéket létesítettek ugyanazon az egyetemen.” (u.o.) Izlandon azonban csak 1970-ben vezették be az ottani felsőoktatásban a politológiát. Ha Dél-Európa felé vesszük az irányt, akkor hamar Olaszországban találjuk magunkat. Rögtön megállapítható, hogy több más európai államhoz hasonlóan itt is 1945 után lendül fel igazán ez a tudományterület. Javaslom, hogy ezúttal „most tekintsünk el annak vizsgálatától, hogy valóban totalitárius rezsim volt-e az olasz fasizmus, vagy inkább a tekintélyuralmi berendezkedés egyik változata, az azonban tény, hogy a nem demokratikus intézmények valójában nem kedveznek az empirikus politikatudománynak, s így az olasz fasizmus is gátat vetett a fejlődésnek.” (Soltész,1994:229) Mindenesetre talán meglepő lehet, de az olaszoknál „a 20. század első évtizedeiben a politikatudomány legfőbb ellenfelei azonban a jogászok és a történészek voltak.” (Soltész,1994:229) Egy azonban biztos, a fasizmus térnyerését követően az olasz politológia ismét szárba szökkent. Ugyan lehetett még olyan hangokat hallani, hogy „tovább élt az a meggyőződés – és ismét előkerültek a jogászok és a történészek által a század elején hangoztatott érvek -, hogy a politikát nem lehet autonóm módon tanulmányozni, mert maga a politika szférája sem rendelkezik autonómiával a társadalom többi szférájához képest.” (Soltész, 1994:231) Ami pedig az intézményesülés helyzetét illeti, „a valódi áttörés akkor következett be, amikor a politikatudomány oktatására önálló tanszékeket hoztak létre az egyetemeken az 1960-as évek végén megkezdett egyetemi reformok keretein belül.” (Soltész, 1994:237) A szervezettség létrejöttére még egy pillanatra visszautalok a háború előtti időszakra, amikor is „1938-ban <Carlo Alfieri> Politikai Tudományok Kara néven a Firenzei Egyetem részévé vált. A fasizmus éveiben a politikai tudományok oktatására még négy kart létesítettek, Paviában, Padovában, Rómában és Perugiában (ez utóbbit a Politikai Tudományos

*Fasiszta Fakultása elnevezéssel). A második világháborút követően éppen azért, mert – a fi-
renzeit kivéve – mind fasiszta létesítmények voltak, meg akarták szüntetni ezeket a karokat.”*
(Soltész, 1994:237) Azonban különféle megfontolásokból ez mégsem valósult meg, hanem je-
lentős mértékben átformálták az intézeteket, immár a kor új elvárásainak megfelelően.

Ha kissé északabbra fordulunk, akkor beleütközünk Ausztriába, ahol „*döntő momentum volt
az Osztrák Politikatudományi Társaság megalapítása 1970-ben.*” (Höll-Weninger,1994:114)
Fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy ezen állam keretében „*ha ki is fejlesztettek baloldali
eszméket és hagyományokat a századforduló táján (különösen az ausztromarxisták) ezek az
ausztrofasiszta rezsim (1933-1938) és a nemzetiszocialista uralom (1938-1945) során tartó-
san diszkreditálták. E totalitárius rezsimok örökségével való nyilvános szembenézés és máso-
dik világháború vége után nem, vagy túl későn jelent meg, ehelyett inkább a Második Köztár-
saság idején is részben reprodukálták és egészen a jelenig áthagyományozták ezeket a beállító-
dásokat. Ilyen értelemben nem meglepő, hogy a jogtudományok képviselői a politikatudo-
mány, mint diszciplína bevezetésében konkurenciát láttak a nyilvános politikai szférában –
ami főleg a jogász monopólium elvesztése miatti, hivatásrendi aggodalom kifejeződése volt.*
*A politikatudományban megbízhatatlan, kritikus társadalmi elemet véltek felfedezni. 1945
után a tudományos élet még sokáig bénult volt, mivel egy sor jelentős társadalomtudós esett
áldozatául az ausztrófasiszmusnak – elűzték vagy megölték őket – majd a náci rezsimnek, má-
sok pedig kollaboránsként diszkreditálódtak.*” (Höll-Weninger,1994:114-115) Mindenesetre a
tanulmány csak a Bécsi, a Salzburgi és az Innsbrucki Egyetemeket emeli ki, ahol a 70-es
évektől már beindult a képzés. A vizsgált időszakban sem Graz, sem pedig Linz nem kínált
ilyen tudományterületi lehetőséget a hallgatóknak. Elmondható és talán valamelyest érthető
is, hogy a viszonylag fiatal tudományterület „*a kutatást és az oktatást a története során erő-
sen meghatározták az amerikai és a nyugat-német elméletek és kutatási témák.*” (Höll-Wenin-
ger,1994:122)

Ha egy másik dél-európai államot vizsgálunk meg, akkor már csak a görögök maradtak hátra.
A XX. század őket sem hagyta unatkozni, az akkori események komoly kihatással voltak a
görög politológia fejlődésére. Ezek voltak „*a két háború közötti időszakot meghatározó nem-
zeti meghasonlás, a fasiszta Metaxas-diktatúra (1936-1940), a második világháború (1940-
1941), a német megszállás, a polgárháború (1945-1949), az ezt követő konzervatív rezsimok
időszaka (ötvenes évek), valamint a katonai diktatúra (1967-1974). E történelmi tényezők ha-
tására olyan politikai légkör alakult ki, amely nem kedvezett a társadalomtudományok és ezen
belül a politikai tudományok fejlődésének. Polgárháborús viszonyok közepette vagy parancs-
uralmi rendszerekben a politikai vezetés rendszerint gyanúsnak, sőt veszélyesnek tartja ezeket*

a tudományokat.” (Vallianatosz,1996:143) A görög politológia első komolyan vehető időszaka az 1960-as évekre tehető. Nem volt könnyű szakítani a múlt árnyaival, szembenézni a problémákkal, azonban „1967-ben megtorpanásra kényszerítette a katonai diktatúra. Görögországban a szakma művelőit némaságra kárhoztatták, számos tudós külföldre távozott, s ott folytatta munkásságát.” (Vallianatosz,1996:144) Ahogy azonban haladunk előre az időben, „a diktatúra bukása után befolyásos marxista iskola alakult ki. A baloldali irányzatok létrejöttében fontos szerepe volt a jobboldali diktatúra negatív hatásainak és a nyugat-európai radikális marxista baloldal (1968 májusa) befolyásának: ne feledjük, hogy az ezredek uralma alatt számos tudós és fiatal élt külföldön. E baloldali irányzatok hatása mindvégig érezhető volt az 1970-es évek tudományos terméseiben. A nyolcvanas években azután ez a világnézeti egyoldalúság megszűnik, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy a fiatalabb kutatónemzedék már más körülmények között folytatta tanulmányait.” (Vallianatosz,1996:145) Ennek megfelelően a 70-es évektől új szakasz kezdődött a görög politológia fejlődése terén, így már nemcsak elméleti, hanem empirikus kutatások is megjelentek. Sőt, az anyagi lehetőségi is javultak a korábbi időszakhoz képest, hiszen nemcsak az állami, hanem a magánszféra is tudott már kutatásokat anyagi értemben támogatni.

Ha megvizsgáljuk az „örök semleges” Svájc államát ebből a szempontból, akkor a következőket tudjuk megállapítani. *„Svájcban a politikatudomány kis tudományszaknak számít, a svájci egyetemeken művelt más társadalomtudományokhoz képest is. (...) A körülbelül harminc egyetemi tanári állás egyharmadát a Genfi Egyetem Nemzetközi Politika Tanszéke tartja fenn. (...) A német nyelvű kantonokban főszakos politológus-képzés csak Zürichben és Bernben folytatódik, és ott sem régóta. St. Gallenben csupán államtudományi képzés van. A német kantonokban tanuló mintegy ezer diák többsége csak mellékszakos.” (Linder,1998:131) Mindenestre ebben az országban sem lehetett megállítani a fejlődést, így „1959-ben alakult meg a Svájci Politikatudományi Társaság kezdetben kiemelkedően fontos szerepet töltött be a nemzetközi kapcsolatok ápolása (...) révén.” (Linder,1998:133) Így elmondható, hogy a politikatudomány helyzete itt is stabil lábakon állt.*

Ha azonban a fejezet zárásképpen, illetve új fejezethez való átvezetés gyanánt megnézzük, hogy mi történt a szovjeteknél, akkor nem túl meglepő módon megállapíthatjuk, hogy *„a Szovjetunióban és befolyási övezetében a nyolcvanas évek elejéig nem volt politológusképzés. A politikatudomány művelői ezért más tudományos diszciplínákból jöttek a szakmába. (...) Ezeknek az írásoknak a szerzői többnyire régóta ismert személyek, csak korábban történész, filozófus, „tudkomos”¹, szociológus, közgazdász, irodalomkritikus, sőt fizikus vagy matemati-*

1 tudományos kommunizmus

kus minőségben is szerepeltek.” (Görög,1993:147) Nem meglepő módon „a szovjet politikatudománnyal valami olyasmi történt, mint a kibernetikával és a genetikával: mint ismeretes, a Szovjetunióban hivatalosan polgári áltudománynak kiáltották ki.” (Görög,1993:148) Jelen dolgozatban nem részletezi a szerző a nyilvánvaló folyamatokat, csak azzal zárja az orosz részt, hogy „1991 augusztusa után Oroszországban felgyorsult a politológia térhódításának folyamata. Az Oroszországi Parlamentben és a jecini adminisztrációban, a több tucat oroszországi párt vezérkarában jó néhány ismert politológus kapott helyet.” (Görög,1993:151) Jól látható, hogy elsősorban az intézményi keretek kerültek bemutatásra, hiszen a tartalmi rész (pl. különféle irányzatok) helyhiány miatt nem fér bele ebbe a dolgozatba, azonban biztosíthatom az olvasót, hogy az is hasonlóan izgalmas terület.

Ebben az alfejezetben számos európai állam politikatudományi fejlődését tekinthettük át. Természetesen a teljesség igénye nélkül tehetjük ezt meg, hiszen a dolgozat fő témája nem ez, mivel csupán ez egy nemzetközi kitekintés. Az azonban eme szándékosan rövid összefoglalóból is kitűnik, hogy jellemzően a történelmi események is formálták és befolyásolták az adott országban tapasztalt irányokat. Szinte mindenhol a II. világháborút követően került felszalló ágba a politológia, igaz más tartalmi elemekkel megtűzdelve, mint például Kelet-Európában. Ahogy mondani szokás, Európa szerencsésebb történelmével megáldott országokban már ekkor jóval inkább érvényesült a demokrácia vizsgálatok helyzete.

3.2 Kelet-Európai kitekintés a volt szocialista államokban

Nézzük, hogy ugyanebben az időszakban hogyan alakultak a dolgok Csehszlovákiában. Nos, nem meglepő módon rengeteg hasonlóság mutatkozott meg a szovjetekkel. Északi szomszédunk esetében „a népi demokratikus kormányzat néhány éve alatt a főiskolák és hallgatóinak száma 1937-hez viszonyítva több mint háromszorosára emelkedett. 1953-ben 9-ről 32-re nőtt a főiskolák száma, s a hallgatók száma eléri az 50.000-et. Az állam ma tízszer nagyobb összeget fizet ki tanulmányi ösztöndíjakra, mint 1937-ben.” (sz.n.,Tájékoztató,1954:88)A kissé propaganda ízű bevezetést követően további számadatokra támaszkodott a lefordított cikk, mely szerint „a marxizmus-leninizmus oktatását 1948 februárja után vezette be néhány főiskola társadalomtudományi tanszéke. 1951-ben párthatározat folytán az oktatást kiterjesztették az összes főiskolákra. Fokozatosan létesültek a marxizmus-leninizmus alapjai, politikai gazdaságtan, valamint dialektikus és történelmi materializmus tanszékek, amelyek biztosították a marxizmus-leninizmus oktatását az összes intézményekben.” (sz.n.,Tájékoztató,1954:89) A magyarországi tapasztalatokhoz hasonlóan itt is megjelent a dogmatizmus veszélye. A cikk írója kifogásolta ezen kívül, hogy „a politikai gazdaságtan előadások élettelenek, elszakad-

nak a gyakorlattól, néha az apolitikus szakmaiság vonásait viselik magukon.” (sz.n.,Tájékoztató,1954:91) Az viszont önmagában helyes megállapítás, hogy „a társadalomtudományi tanszék munkájának színvonalát nagymértékben befolyásolja a káderek összetétele. Az új tanárok nevelésére azonban nem fordítottunk kellő gondot. A tanszékek dolgozóinak jellemző vonása a fiatalság, s az ezzel járó tapasztalatlanság. Az előadók 80 százaléka 35 évnél fiatalabb. Szinte kirívó a magasműveltségű, kiválóan képzett káderek, tanárok, docensek hiánya. A tanszékekre a legkülönbözőbb előképzettségű egyének kerültek. A tanárhíányt kihasználták olyanok is, akik egyáltalán nem valók a tanszékre.” (sz.n.,Tájékoztató,1954:96) Valószínűsítem, hogy utóbbiak előbb vagy utóbb, de kihullottak innen is. Viszont a szinte már megszokott klisével záródik a cikk, miszerint „Marx, Engels, Lenin, Sztálin és Klement Gottwald műveit szeretettel fogják tanulmányozni a hallgatók, s ez hozzásegíti őket az új, szocialista értelmiség kialakításához.” (sz.n.,Tájékoztató,1954:98) Ha ismét a csehszlovák területre kalandozunk el, akkor megtudhatjuk, hogy a prágai Pedagógiai Főiskola „egyike azoknak a csehszlovák felsőoktatási intézményeknek, ahol tudományos kommunizmust (ez a tárgy neve nálunk) kronológiai sorrendben oktatják.” (Farkas,1959:173) Fontosnak tartom kiemelni – természetesen csak a beszélgetésre támaszkodva – hogy mennyiben más a csehszlovákiai hallgatók és az ottani ideológiai oktatók viszonya a magyarországihoz képest. Minden esetben forráskritikát kell alkalmazni, de azért érdekes azzal szembesülni, hogy „barátsággal egybeszövődő tekintély – ezzel a szóval jellemzi a tanszékvezető ezt a kapcsolatot. Syllaba elvtársék nem dolgoztak ki nevelési szempontokat (...) Nem is kötelezték a munkatársakat, hogy félévenként kétszer, vagy háromszor kötelesek a diákszállót meglátogatni.” (Farkas,1959:173-174) „A tanszék oktatói természetesen (és nem beütemezve) járnak le a diákszállóba; Syllaba elvtárs feleségével együtt gyakran megjelenik a diákok klubestjein, táncrendezvényein. (...) Jónéhány diákkal szorosabb, szinte barátinak mondható kapcsolata szövődött. És ezek nem kizárólag, vagy nem elsősorban kommunisták. Vannak közöttük, akiknek kifogásaik vannak a kommunista világfelfogás ellen, vagy éppen vallásosak. A főiskolások azonban nagyon jól tudják, - mondta Syllaba elvtárs – hogyha óra közben vitázom is velük, személyes érintkezésben tiszteletben tartom nézeteiket. Nem azért vagyok velük együtt, hogy politikailag (láthatólag) befolyásoljam őket. Azt mondom nekik: problémáitokat nektek magatoknak kell eldöntenetek, és legfeljebb egy keveset segíthetek. Nézzetek, gondolkodjatok – a többit meghozza az idő. (...) Biztosan tudják, hogy a Marxizmus-Leninizmus Tanszék nem fog ellenük adminisztratív eszközöket alkalmazni politikailag helytelen nézeteik miatt.” (Farkas,1959:174) 1960-ban Csehszlovákiában rendeztek egy országos konferenciát, amely a marxizmus-leninizmus egyetemi, illetve főiskolai oktatásáról szólt. Többen is referáltak a háromnapos rendezvény alatt. Az erről készült vaskos

anyagot Saura Róbert fordította magyar nyelvre. Dr. Kahuda Frantisek, csehszlovák iskola-és művelődésügyi miniszter előadásában kifejtette, hogy *„a marxizmus-leninizmus tanszékek ma már nem tekinthetők olyan munkahelyeknek, ahol kevés tapasztalattal rendelkező elvtársak dolgoznak, mert hiszen ezek a munkahelyek közel tíz éves fejlődésük során jelentős tapasztalatokra tettek szert éppen a pedagógiai nevelőmunka és a hallgatókra gyakorolt politikai nevelés formái és módszerei terén.”* (Saura,1961:127) Ugyanezen a rendezvényen Urban Zdenek, a CSKP központi bizottsága iskolaügyi, tudományos és művészeti osztályának vezetője *„a marxizmus-leninizmus tanszékek feladatai a főiskolák forradalmi átalakításának feltételei között”* címmel tartott referátumot, ahol előadta, hogy *„a tanszékek káder szempontból is konszolidálódtak. 1957 óta kb. száz oktató távozott el a tanszékekről, ezeket politikailag és elméletileg fejlettebb és tapasztaltabb elvtársak váltották fel. (...) A tanszéki dolgozók közül 14 elvtárs végzi aspirantúráját a Csehszlovák KP központi bizottsága mellett szervezett Társadalomtudományi Intézetében...”* (Saura,1961:133) A csehszlovák felsőoktatásban 1959 óta megjelenő *„bevezetés a marxizmus-leninizmus tanulmányozásába”* című tantárgy összefüggésben van az ottani középiskolákban oktatott *„politikai alapismeretek”* című órával. Ezen kívül megemlíttette a szocializmus politikai gazdaságtanát, ezzel összefüggésben ennek oktatásával *„fel kell használni a szocialista hazafiságra és a nemzetköziségre való nevelésnél is.”* (Saura,1961:144) Rátért a filozófiaoktatásra is, ahol szerinte *„jobban kell foglalkozni a burzsoá és a revizionista ideológia elleni harc aktuális kérdéseivel.”* (Saura,1961:147) Végül megemlíttette a tudományos kommunizmus című tantárgyat is, melyet szintén 1959 óta oktatnak. Tőle azt várta el, hogy *„harcoljon a munkásmozgalmon belüli ellenséges nézetek, a marxizmusnak a revizionisták által történő elferdítése és a burzsoá ideológiának a munkásmozgalomba való behatolása ellen.”* (Saura,1961:150) Természetesen a csehszlovák párttörténet fontosságára is felhívta a figyelmet, amikor arról értekezett, hogy *„a múltban a karok többségén megszüntették a Csehszlovák KP történetének, mint önálló tantárgynak az oktatását, nem volt helyes. (...) A súlypontot az 1929-től napjainkig terjedő időszakra kell helyezni.”* (Saura,1961:151) Dr. Kaláb Miklós docens is megszólalt, aki a Tudományos Kommunizmus Szakosztály ülésén mondta el bevezető gondolatait. Az ország *„mind a 40 marxizmus-leninizmus tanszék kijelentette, hogy biztosítani tudja a tudományos kommunizmus oktatását az 1958/59. tanévtől kezdve.”* (Saura,1961:158)

Mint minden más, korábbi szocialista országban, így a lengyeleknél is bevezetésre kerültek az ideológiai tárgyak. Ennek megfelelően *„a társadalomtudományi ismeretek három didaktikus tantárgy – a politikai gazdaságtan, a marxista filozófia és szociológia, valamint a politikai tu-*

dományok – keretein belül kerülnek oktatásra.” (Skrzypek,1971:182) Vagyis itt, ebben az országban nem volt tudományos szocializmus. *„Az az általános alapelv, hogy bár e tárgyak alapvetően fontosak, önmagukban még nem képesek megvalósítani a (...) feladatokat. Ezt kell hogy szolgálják az iskolákban előadásra kerülő és marxista-leninista tartalommal átírt többi tantárgyak is, valamint a Lengyel Egyesült Munkáspárt tevékenysége és az ifjúsági szervezetek működése a felsőoktatási intézményekben.”* (Skrzypek,1971:182) Elsőként a politikai gazdaságtant mutatom be. Erről azt kell tudni lengyel viszonylatban, hogy *„ezt a tárgyat a lengyel felsőoktatási intézmények legnagyobb részében oktatják. Jelenleg nem oktatják a az orvostudományi egyetemeken és a művészeti főiskolákban, ahol a politikai gazdaságtant ezen oktatási intézmények specifikumához illeszkedő tárgyak helyettesítik. (...) A politikai gazdaságtan oktatásának célja, hogy a hallgatók megismerjék a marxista gazdaságtéória alapjait, valamint a közgazdaságtani gondolkodás történetének elemeit. Széleskörűen foglalkoznak a kapitalizmus politikai gazdaságtanával – különös tekintettel a kapitalizmus mai, állami-monopol stádiumára. Sok helyet szentelnek a szocialista gazdasági élet, elsősorban – összehasonlító háttér alapján – a lengyel gazdasági élet kérdéseinek.”* (Skrzypek,1971:183) Másodjára a marxista filozófia és szociológia kerül terítékre. *„Ezt a tárgyat korábban (az 1969-70-es tanévig) a marxista filozófia és a társadalmi fejlődés elméletének f kérdései címen oktaták. A program célkitűzése, hogy a hallgatók megismerjék a marxista-leninista filozófia, valamint a társadalmi fejlődés marxista teóriájának alapjait. Olyan kérdésekről van itt szó, mint a dialektikus materializmus, a történelmi materializmus, a történelem materialista felfogása.”* (Skrzypek,1971:183) Végül a politikai tudományok alapjai című tárgy ismertetése következik, amelyet *„az 1964/65-ös tanévtől vezettek be, kezdetben nem minden felsőoktatási intézményben. Jelenleg az oktatási intézmények valamennyi típusát és valamennyi szakát felöleli. (...) A politikai tudományok alapjai oktatásának célja, hogy a Lengyel Népköztársaság politikai életét érintő legfontosabb kérdéseit, az e kérdésekre vonatkozó törvényszerűségeket a nemzetközi politika összefüggéseiben mutassa be, és ismertesse az ezen politikát megvalósító állami és pártszervek munkáját.”* (Skrzypek,1971:184) Lényegében ez a magyar tudományos szocializmus című tárgyhoz hasonló keret. A neve más ugyan, de a tartalom nagyon hasonlatos egymáshoz. *„1966-ban megindultak az első magiszteri tanfolyamok a politikai tudományok oktatására a Varsói Egyetemen. (...) Emellett a didaktikus munkához a politikai tudományok stationáris doktori stúdiumai is képeznek szakembereket. Ilyen hároméves stúdium négy egyetemen a Politikai Tudományok Intézetében van (Varsó, Krakkó, Poznan és Wroclaw).”* (Skrzypek,1971:187) Lengyelországban a következőket tapasztalta egy öttagú magyar delegáció a három hetes tanulmányút során az ideológiai oktatás terén: *„az elmúlt évben a lengyel napi-*

sajtóban széleskörű vita folyt a marxizmus-leninizmus oktatásának kérdéseiről, amelybe bekapcsolódtak az ifjúság, a tudományos dolgozók, az értelmiség különböző rétegei. A vita akörül folyt, hogyan tudnák kijavítani a marxizmus-leninizmus oktatásában meglevő fogyatékos-ságokat, hogyan oldják meg problémáikat. A fiatalok között voltak olyanok is, akik felvetették, hogy miért tanulják a marxizmus-leninizmus alapjait, hisz ez nagyon távol áll problémáiktól, és az oktatás elszakadt a lengyel népi demokrácia problémáitól. Mások bírálták a marxizmus-oktatás területén meglevő formalizmust.” (Gyenge-Héberger-Csukás,1956:137) A következő tervekkel léptek a nyilvánosság elé: „átdolgozni a marxizmus-leninizmus alapjainak programját. A programban meg kell adni a lengyel párt történetének és a nemzetközi munkásmoz-galom történetének összefüggéseit. (...) a marxizmus-leninizmus tantárgyi sorrendjének meg-változtatása; a tantárgyak oktatását a politikai gazdaságtannal kell kezdeni, utána a marxiz-mus-leninizmus alapjait, majd filozófiát kell oktatni.” (Gyenge-Héberger-Csukás,1956:137) Ezek szerint addig nem így, és nem ebben a sorrendben történt az oktatás. Mindenesetre érde-kes mozzanat, hogy elismerték saját hibájukat. Komparatív módon megtörtént az összehason-lítás a magyarországi ideológiai oktatással is. Megállapítást nyert, hogy „a hallgatóknak a szemináriumokra való felkészülése valamivel jobb eredményt mutat, mint nálunk. (...) Minden egyetemen igen jól felszerelt, színvonalas könyvtárral ellátott, a hallgatók által gyakran felke-resett kabinetet találtunk. E téren a mi egyetemeink messze el vannak maradva a lengyel egyetemeiktől.” (Gyenge-Héberger-Csukás,1956:138) Talán közrejátszhatott az a körülmény is, hogy a vendégeknek (ez azóta is így van) általában a szebbik arcát mutatja a házigazda, és ennek is köszönhetően jobban kiütközhetnek a különbségek. „Sok tanszéken találkoztunk ún. konzultációs ládával, ahová a hallgatók kérdéseiket, megjegyzéseiket, észrevételeiket bedob-ják, és a tanszék ezekre reagál.” (Gyenge-Héberger-Csukás,1956:138) Az más kérdés, hogy egy diktatúrában ez mennyire lehet hiteles és őszinte intézmény, mindenesetre a látszatra ad-tak azért.

A következő állomásra, vagyis Bulgáriába látogathatunk el képzeletben. Ebben az országban „a felszabadulás után (1944. szeptember 9.) a bolgár egyetemeken még nem volt marxizmus-leninizmus tanszék. Az Állami Egyetemen tanítottak egyedül filozófiát, de ez még a régi bur-zsoá filozófia volt. Ugyancsak ezen az egyetemen tanítottak burzsoá pszichológiát is. A követ-kező években még hatalmas ellenállásba ütközött a marxista filozófia. (...) Már előzőleg, 1948-ban megszületett egy párthatározat, amely arról rendelkezett, hogy az Állami Egyete-men fel kell állítani egy dialektikus és történelmi materializmus tanszéket. Ezt az első marxis-ta tanszéket Kiszelincev akadémikus vezette. 1949-50-ben a többi egyetemeken is megszer-

vezték a marxizmus tanszékeket. Tudományos szocializmus és párttörténet tanszékeket is felállítottak. (Az SZKP történetét akkoriban még marxizmus-leninizmus alapjai címen oktatták). Ugyanezekben az években vezették be minden egyetemen a politikai gazdaságtan oktatását is. 1949-ig csak a Közgazdasági Egyetemen tanítottak marxista politikai gazdaságtant, amelyet Zsak Natan adott elő. Érdekes, hogy ugyanezen az egyetemen ezzel egyidőben Demosztenov pedig burzsoá közgazdaságtanból tartott előadásokat, 1949 után ezt a kurzust megszüntették és a marxista politikai gazdaságtan általános oktatása megkezdődött. A Bolgár Kommunista Párt történetét csak az Állami Egyetemen tanították filozófiaszakos hallgatók részére. Ezt az tantárgyat 1954-ben vezették be minden egyetemen. (...) A felszabadulás utáni években igen heves vita alakult ki Todor Pavlov és Kiszelinsev akadémikusok között a megismerés jellegét illetően. Azon vitatkoztak, hogy objektív vagy szubjektív jellegű-e a megismerés?” (Farkas,1960:85-86) A Pravda cikkei között jelent meg eredetileg, hogy „az Albán Munkapárt Központi Bizottsága Politikai Irodájának határozata alapján az országban Tiranában nyílt meg a marxizmus-leninizmus első kétévfolyamú esti egyeteme. A Központi Bizottság határozata rámutat arra, hogy az egyetem fő feladata a vezető párt-és állami káderek, továbbá a kulturális élet vezető embereinek a marxizmus-leninizmus nagy eszméi alapján való nevelése. Az egyetem hallgatói a Szovjetunió Kommunista Pártjának történetét, az Albán Munkapárt történetét, Albánia történetét, a nemzetközi viszonyokat, a dialektikus és történelmi materializmust és politikai gazdaságtant fogják tanulmányozni.” (sz.n.,Felsőoktatási Szemle,1953:93) A két alfejezetben olyan összehasonlítást láthat az olvasó, amely jól körvonalazta a különbségeket. Kelet-Európa szovjet befolyási övezetté vált 1945 után, amely kihatással volt a társadalomtudományok fejlődésére is, Nyugat-Európában az amerikai jelenlét dominálta a társadalomtudományok oktatásának fejlődési irányát. A keleti érdekszférába esett államok erőszakos szovjetizáción estek át, ahol az szocializmus, valamint a kommunizmus ideológiája vált kizárólagossá. Tudományos alapokon igyekeztek az ideológia helyességét hirdetni a lakosságnak. Nyugaton az USA érdekszférájában a demokrácia előnyeit hirdették ezeken az órákon. Mai kifejezéssel élve „demokráciaexport” folyamata volt megfigyelhető az 50-es és 60-as években, azonban a kulturális azonosság lehetővé tette a zökkenőmentes átvételt. Tekintettel arra, hogy a győztes államok rákényszerítették saját ideológiájukat (marxizmus, valamint demokrácia) a megszállt/felszabadított területekre, nem is volt más választás a fő célok kijelölésére.

4 fejezet - Az OTDK marxizmus-leninizmus szekciója

4.1 Előzmények és felvezetés

Tekintettel arra, hogy ez a dolgozat a 2023-as OTDK-ra íródik, teret kell szentelni az egykori marxizmus-leninizmus szekciónak is. Adódtak problémák már az 50-es években, hiszen példaként a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Politikai Gazdaságtan Tanszékét hozom fel, ahol 1954-ben azt állították, hogy *„a tudományos diákkörök munkája viszonylag hosszú múltra tekint vissza. Már 1949-ben az egyetem reform után működött egy diákkör, amelyet <szakkörnek neveztek. Ennek tagjai különböző évfolyamos hallgatók és tanársegédek voltak. Így az egyes hallgatók fejlődése sok akadályba ütközött. A vita általában a IV. éves hallgatók és a tanársegédek között folyt le. Akadályozta az I-II. éves hallgatók fejlődését az is, hogy olyan problémákról folyt sokszor a vita, amelyekről még az oktatás során nem hallottak. (Pl. Varga Jenő könyvének bírálata.)”* (Kahulics,1954:16) Öt éves időszakot nehéz hosszúnak nevezni, főleg tudományos kutatás szempontjából. Folytatva ennek a területnek az ismertetését, *„az 1952-54 években tovább bővült a diákkör munkája tanszékünkön. (...) Így 3 diákkör kezdte meg működését. (...) Az 1952-53-as évben Sztalin elvtárs művének megjelenése után módosítani kellett tematikánkat. Tudományos diákköreink munkájában ekkor gyökeres változás állt be. Főleg a Sztalin elvtárs által felvetett problémák megvitatása volt a fő cél. Megvitattuk az alaptörvény érvényesülését hazánkban a felszabadulás előtt és jelenleg, a szocializmus építésének idején. (...) Valóban tudományos munka tehát nem folyt a diákkörökben.”* (Kahulics,1954:17-18) A következő idézettel szeretne érvelni álláspontja mellett a dolgozat írója: *„az 1945 utáni rendszer a marxizmus-leninizmus ideológiájára épült, ezt tekintette az egyetlen és lehetséges eszmerendszernek, amely a közoktatást, a felsőoktatást és az egész szellemi élet uralkodó nézetrendszereként monopolizálta. A felsőoktatásban a marxizmus-leninizmus minden hallgató számára kötelező tárgy lett, amely a filozófiát a dialektikus és történelmi materializmusra korlátozta, a közgazdaságtant politikai gazdaságtanra, politikatudomány helyett viszont a tudományos szocializmus tantárgyat vezette be.”* (Anderle, 2001:264) 1989 előtt olyan aktorok alakították a magyar felsőoktatást, melynek köszönhetően *„az általánosan is centralizáltabb, ellenőrzöttebb, direktebb volt e szféra stúdiumainak és tanárainak ellenőrzése. Az oktatás minden részletében a központi jegyzetek, tankönyvek, programok alapján történt, amelyet a művelődési tárca marxizmus-leninizmus oktatási főosztálya tartott kézben. Még a más minisztériumokhoz tartozó egyetemek és főiskolák (agrár -és orvosegyetemek) tanszékeit is ez a főosztály irányította, mely közvetlen alárendeltségben volt a pártközponttól.”* (Anderle, 2001:264) Az akkori archaikus szemlélet értelmében *„1956 előtt kísérlet*

történt a marxizmus-leninizmus szak létrehozására az ELTE keretében működő Lenin Intézetben. Ezt 1956 után az ELTE-n szervezett tudományos szocializmus szak váltotta fel, míg a pége (politikai gazdaságtan) tanárait a Marx Károly Közgazdasági Egyetemen, a történelmi és dialektikus materializmus oktatóit az ELTE filozófia szakán képezték. (...) A tanárok kiválasztásába az érinett felsőoktatási intézmények csak kevésbé szólhattak bele: a személyi kérdésekben az illetékes pártszervek és a főosztály állásfoglalása döntött a politikai megbízhatóság miatt. A szakmai-tudományos teljesítmény csak másodlagos lehetett.” (Anderle, 2001:264-265) Ennek fontosságát szükséges volt hangsúlyozni. Ennek fényében kell tudni, hogy mindössze 1969 és 1989 között, azaz csupán húsz évig létezett ezen néven ez a szekció. Bizonyos tekintetben méltatlanul sokan rendelkeztek rossz és kevés tudással a marxizmus-leninizmusról, amit 1990 után immár rosszindulattal is kompenzáltak, hiszen a OTDT társadalomtudományi szekciója „az 1970-es évektől létezett, majd az 1980-as évtizedtől az ideológia-mentesség jelszavával próbálták megszüntetni ezen néven a szekciót (...) és régi és új társadalomtudományi területek számára próbáltak szekciót szervezni. (...) a mostani, 10 éve működő Társadalomtudományi Szekció (...) nem folytatása a Marxizmus-Leninizmus Szekciónak.” (Anderle, 2001:217) A szociológus hallgató szerint megoldani nem, maximum csak kezelni lehet azzal ezt a problémát, hogy leírásra került ez a bekezdés. A jogfolytonosság tagadása ugyanis elvetélt ötlet, melyről könyvtárnyi irodalom értekezik. Különféle politikai ágensek mégsem ismerik el, hogy a mai társadalomtudományok részben a marxizmus-leninizmus oktatásából nőttek ki, Ugyanúgy fellelhetőek párhuzamok és különbségek, azonban teljes mértékben elzárkózni attól nem elegáns lépés. Bár a historiográfia egyik álláspontja szerint van átmenet, egyesek ezzel nem értenek egyet. Azt azért még megemlíti a dolgozat írója, hogy „1987-ben a Diáktudósban a XVIII. OTDK Konferenciáról megjelent beszámoló még a Marxizmus-Leninizmus Szekcióról szólt. Ebben azt közölték, hogy a XIX. OTDK Konferencián a Marxizmus-Leninizmus Szekció Budapesten, az Államigazgatási Főiskolán kerül megrendezésre. Egy év múlva már, az 1988-as Diáktudósban azonban már a Társadalomtudományi Szekció felhívása jelent meg, vagyis az ideológiai kötöttségektől elszakadt tudományterületek már kinyilvánították, hogy konferenciájukat az Államigazgatási Főiskolán kívánják megrendezni. (...) 1990-ben, vagyis egy év múlva a XX. OTDK Társadalomtudományi Szekciójának konferenciáját az MSZMP KB Politikai Főiskoláján kívánták volna megrendezni, amiről a Diáktudós informált is. Ám Stark Antal politikai államtitkár ennek megváltoztatását kérte az OTDT-től: a kialakult helyzetre való tekintettel ezt a feladatot az intézmény ellátni nem tudja. Ennek megfelelően kérem a korábbi megállapodást semmisnek tekinteni, és az feladattal más felsőoktatási intézményt megbízni szíveskedjek.” (Anderle, 2001:218) A sors furcsa fintora, hogy miközben sze-

rettek volna elszakadni társadalomtudományi szekció akkori szerveztői jogelőd szervezeti egységüktől, az rendszerváltás pillanatában bekövetkező utolsó szervezés még a Politikai Főiskolát jelentette volna. Az új helyzethez való alkalmazkodás célravezetőbbnek bizonyult, mint az ellene való tiltakozás. A kontinuitás és diszkontinuitás jegyében azt is meg kell jegyezni, hogy az 1980-as években „*sok mai professzor és tanszékvezető diákköri dolgozatát regisztrálhatnánk – ahogy persze a korábbi konferencián is. Mai közéleti ismertségük miatt érdemes talán megemlíteni, hogy a debreceni OTDK-n tűnt fel Pelle János, Majtényi László, Szikora János, Vértés András; Urbán László két dolgozattal is szerepelt és nagydíjas lett. Koltai Gábor pedig folytatta kutatásait (az előző OTDK-n is szerepelt), s az új magyar játékfilmek reklámozásáról és reklámpsziológiáról értekezett.*” (Anderle, 2001:269) Ezzel az idézettel kívánta alátámasztani gondolatának helyességét a szerző.

4.2 OTDK, 1970.

Kovács László, a DOTE MLI igazgatója emlékei szerint „*a Tanácsköztárság 50. évfordulója alkalmából a M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztályának, valamint a KISZ Központi-és Hajdú-Bihar Megyei Bizottságének támogatásával első ízben rendeztük meg április 11-12-én a DOTE-n az ország felsőoktatási intézményeiben működő marxizmus-leninizmus tudományos diákkörök országos konferenciáját.*” (Kovács,1969:215) Majdnem 20 évnek kellett eltelténie annak, hogy egy új „tudomány” jogot szerezhessen egy OTDK-n való részvételre, sőt szervezőként léphetett fel. A nevezett írásból megtudhattuk, hogy „*a konferencián mintegy 280 hallgató és 50 kísérő, illetve a lebonyolításban közreműködő oktató vett részt. (...) Összesen 33 felsőfokú intézményből, 104 témával neveztek be. Ebből 66 került dolgozatként az országos zsűri elé. 38-at csak előadás formájában ismertettek. A dolgozatok elbírálása és díjazása az alábbi 6 témakör szerint történt: filozófia (13 dolgozat), vallástörténet (3 dolgozat), szociológia (6 dolgozat), politikai gazdaságtan (20 dolgozat), tudományos szocializmus (16 dolgozat), ifjúsági-mozgalom (8 dolgozat). Témakörönként 2000 Ft-os első, 1000 Ft-os második és 500 Ft-os harmadik díj (mindegyikhez oklevél) kiadására, illetve oklevéllel való jutalmazásra volt lehetőség.*” (Kovács,1969:216) Megemlíti a szerző, hogy a tudományos szocializmus szekcióban indult az 1998-2010 között szocialista párti országgyűlési képviselő is, Wiener György, aki ekkor a szocialista Kuba és a latin-amerikai forradalom címmel adta be dolgozatát. III. díjat kapott, az ELTE ÁJK hallgatójaként. Wiener évtizedekkel később a DE ÁJK Alkotmányjogi Tanszékén oktatott. Oklevéllel jutalmazták Szőke Domonkost, aki a KLTE BTK történelem-földrajz szakos hallgatójaként szerepelt. Ő később a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének lett az oktatója. Dolgozatának címe: Az 1918/19. évi forradalmak ábrázol-

lása felszabadulás utáni történetírásunkban. (Kovács,1969:220-221) Azért emeltem ki ezt a két személyt, mivel mindketten tanították a szerzőt is. Fontos adalék, hogy „a M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya, a KISZ KB és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem 1970. március 23-24-25-én rendezte meg hazánk felszabadulásának 25. évfordulója és a Lenin-centenárium tiszteletére a Tudományos Diákkör IX. Országos Konferenciája keretében a marxista-leninista és a közgazdaságtudomány szekciójának üléseit. A konferenciát a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartották. A marxizmus-leninizmus tárgykörében ez alkalommal rendeztek másodszor országos konferenciát. Mint sokak előtt ismeretes, 1969. április 11-12-én a DOTE MLI vállalta el először a házigazda szerepét. Van bizonyos összehasonlítási alap a két konferencia eredményeiben, van már csekély „tradíciója” a marxista-leninista diákkörök országos versengésének” (Keresztes-Móczár,1970:229) Ha összehasonlítjuk az I. és II. ilyen jellegű konferenciát, akkor a következőket lehet megállapítani: mindenekelőtt a dolgozatok és résztvevők számában van eltérés. Az I. konferencián 33 felsőfokú intézményből 104 témával neveztek be, amiből 66 került vitára, A II. konferencia esetében 40 felsőfokú intézmény jelentkezett és 270 dolgozatot nevezetnek be, amelyből 90 került vitára. A 90 dolgozathoz 50 a MKKE-ről érkezett, 15 a BME-ről, a többiek közül csak a DOTE-t említtem meg, ahonnan 2 dolgozat, illetve a DATE-ről 1 dolgozat. Pontosan 20 perces lehetett az előadás, amelyet 5 perc vita és hozzászólás követett. (Keresztes-Móczár,1970:230-231) A nemzetközi kapcsolatok erősítése jegyében „külön színfoltot jelentett a marxista-leninista diákkörök II. országos konferenciáján az idegen nyelvű (orosz, angol, német, francia és spanyol) alszekció. Ennek az alszekciónak a munkájában részt vettek külföldi diákok is, Lengyelországból 5-en, Csehszlovákiából 3-an, Bulgáriából az NDK-ból 2-2-en.” (Keresztes-Móczár,1970:230) Elsősorban a kelet-európai diákok reprezentálták magukat magasabb számokban, de ez érthető is a kor elvárásait ismerve. Elméletileg az lehetett a cél a tudományos szocializmus oktatóknál, hogy munkájuk során a „szocializmust építő társadalmunknak olyan szakemberekre van szüksége, akik – azon túl, hogy szakterületük új tudományos eredményeinek gyakorlati hasznosítására vagy új tudományos csúcsok elérésére képesek – tájékozódni tudnak a mai bonyolult világ ideológiai-politikai harcaiban is. Ehhez az egyetemeken és főiskolákon tanuló fiataloknak olyan tudományosan megalapozott, marxista társadalmi, politikai világnézeti ismereteket kell kapniuk, amelyek segítségével tudományosan felismerik közvetlen munkájuk és szocialista társadalom perspektívája közötti összefüggéseket.” (Sz. Domonkos,1970:141) Háttér-információként jegyzi meg a szerző, hogy Meruk Vilmos volt 1964-1971 között a M.M. MLOF főosztályvezetője. (NET4)

Sajátos szerepfelfogást és mentalitást tükröz, hogy „a marxizmus-leninizmus szekció létrehozásának alapvető célja eredetileg az volt, hogy a szocialista rendszer és az uralkodó politika ideológiai tételeit a tudomány eszközeivel és eredményeivel erősítsék meg. Az ideológia és a társadalomtudományok azonban nem az elképzelt politikai célok szerint alakult, A társadalomtudományok a 80-as évek végére kinőtték és (ezért) levezették a rájuk aggatott ideológiai köntöst. A szekció nevének ezért kellett változnia – ahogy a politikai rendszernek is.” (Anderle,2001:269) Anderle jól összefoglalta, hogy 1970-ben a SOTE-n rendezték meg, 1972-ben pedig a GATE-n. 1973-ban a KLTE adott otthon nekik, majd 1975-ben a BME. 1977-ben a szegedi JATE szervezte ezt a szekciót, 1979-ben ismét a SOTE feladata lett ez. 1981-es OTDK-ról nincs adat, ellenben 1983-ban Nyíregyházán rendezték meg. 1985-ben ismét Gödöllőn, majd 1987-ben Szentendrén. (Anderle,2001:267) Az egykor volt ideológiai szekció megléte is azt bizonyítja, hogy rendkívül fontos területnek ítélte meg hatalom a marxizmus ideológiájának hirdetését. Az a tény, hogy még az OTDK világába is „beférkőzött” a politika, az talán nem annyira meglepő. Ugyanakkor a 20 évig ilyen néven működő szekciótól való elhatárolódás annál inkább, hiszen a múltat tagadták meg ezzel, tagadva a szervezeti kereteket is.

5 fejezet - Debrecen

5.1 A város helyi felsőoktatási intézményei

A vizsgált időszakban fokozatosan gyarapodott Debrecen felsőoktatási intézményeinek száma: a Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) lényegében 1912-ben jött létre (ha a névváltozásokat is figyelembe vesszük), a Debreceni Orvostudományi Egyetem (DOTE) 1918-ban alakult meg. A Debreceni Agrártudományi Egyetem (DATE) a 70-es években, mint ahogy a helyi Tanítóképző Főiskola és Műszaki Főiskola is ebben a korszakban kezdte meg működését. Szűkítve a témát, a szerző immár csak egy városra koncentrálni, ezzel is igyekszik jobban nagyító alá venni a témát. A dolgozat szempontjából releváns szempontok alapján helyhiány miatt most azonban csak két egyetem bemutatására kerül sor részletesebben.

KLTE

A KLTE-n 1952-ben alakult meg a Marxizmus-Leninizmus Tanszék, ekkor Fukász György lett a vezetője. Egy rövid ideig Pap Géza követte őt a tanszékvezetői poszton, majd 1954-től Kónya István lett a vezető. A legrégebbi (1951-től, valamint 1952-től) marxizmus oktatók között szerepelt Kónyán kívül Farkas Dezső, Darai József és Kiss Sándor. 1966-ban Tanszék-

csoporttá alakultak, amelyben három tanszék kapott helyet. A Filozófia Tanszéket Kónya István vezette, a Politikai Gazdaságtan Tanszéket Darai József, míg a Tudományos Szocializmus Tanszéket Farkas Dezső irányította. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen a központi oktatási egységek részeként szerepelt a Marxizmus-Leninizmus Intézet. 1983 előtt Tanszékcsoportként látta el feladatait. Az Intézet 1985-ben már négy tanszékre oszlott: Filozófia Tanszék, Politikai Gazdaságtan Tanszék és Tudományos Szocializmus Tanszék. (Némedi,1988:52) Az Intézet *„oktatóinak létszáma: egyetemi tanár 4, docens 15, adjunktus 17, tanársegéd 6, összesen 42 fő. A tudományok doktora 1, kandidátus 16, egyetemi doktor 20.”* (Némedi,1988:51) 1983-1989 között Intézetként működött tehát ez a szervezeti egység. 1989-ben nevezték át Társadalomelméleti Intézetté. A Filozófia Tanszék nem változtatott nevet, míg a Tudományos Szocializmus Tanszék igen: Politológia Tanszék lett, amelyet Tóth Gábor vezetett. A Politikai Gazdaságtan Tanszék pedig Közgazdasági Tanszék lett, Muraközy László vezetésével. Hozzáteszi a szerző, hogy a DE BTK Politológia Tanszékének honlapján, a mai napig olyan adat szerepel a tanszék bemutatásánál, hogy a *„Debreceni Egyetem Politikatudományi Tanszéke 1990-ben jött létre.”* (NET3) Valójában már 1989. február 1-jével megkezdte működését (ekkorra már megtörtént az átnevezés is) (Vincze,1995:272), bár minden valószínűség szerint meglehetősen kezdetleges módszerekkel és eszközökkel. Ekkor a tanszéki állomány 100%-ban megegyezett az azt megelőzővel. 1944-ig a KLTE minden évben kiadta egyetemi évkönyveit, majd hosszú szünet után 1973/74-es tanévben ismét felújította ezt a hagyományt. Ebben a kiadványban a következő oktatók szerepeltek az A Filozófia Tanszéken docensként látta el feladatait Bimbó Mihály, Kiss Sándor és Kovács Margit. Adjunktus volt Bimbó Mihályné Karlaky Mária, Hajdú István és Egri Sándor (félállásban). Tanársegédek voltak Demény Mária, Novák Lászlóné Rózsa Erzsébet, Orosz László és Révész Ferenc. A Tudományos Szocializmus Tanszéken adjunktus volt Dér Aladár, Szabó Irén, Szilágyi Miklós, Tóth Gábor és Vályi Nagy József. Tanársegéd volt Papp Lászlóné Belányi Zsuzsanna és Újlaky Zoltánné Dombrádi Ilona. A Politikai Gazdaságtan Tanszéken docens volt Darai József, adjunktus volt Béres Csaba, Gerner Rudolf, Kőváry László, Mojzes Jánosné Székely Katalin, Szász Tibor és Ullaga József. Tanársegéd volt Bibók Györgyné és Turi Istvánné Kemény Csilla. A Tanszékcsoport adminisztrátorai voltak Dorogi Györgyné és Gulyás Sándorné. Hivatalsegédként Györffy Imréné dolgozott, a könyvtáros Kőváry Lászlóné volt. Tudományos segédmunkatárs pedig Fehér Lászlóné. (Papp,1974:197) A mellékletben szereplő 1-8. sz. táblázatokban szereplő nevek szintén azt a célt szolgálják, hogy bemutassák az itt oktatók tanárok névsorát. A 2. sz. mellékletben szereplő 8 darab táblázat azt illusztrálja, hogy kik voltak azok, akik a megadott időszakig publikáltak saját szakterületükön.

DOTE

Az DOTE-n „a Marxizmus-Leninizmus Intézet 1959-ben kezdte meg működését Molnár László egyetemi tanár irányítása mellett. 1968-73 között Kovács László egyetemi docens kapott vezetői megbízást. 1973-tól Magyaródi Sándor előbb docensként, majd egyetemi tanárként vezette az intézetet. Az oktató-nevelőmunkát három szakcsoport látja el: az I. évfolyamon politikai gazdaságtan, a II-III. évfolyamon filozófia és etika oktatása folyik. A IV. és V. évfolyamon a tudományos szocializmus és szociológia oktatása történik. Molnár László távozásával a szociológiai érdeklődés csökkent, de tovább folytatódott a természetfilozófiai kutatás; a társadalom és az egészségügy összefüggésének tanulmányozása; valamint a munkásmozgalomtörténeti kutatás.” (Bot,1990:44) 1994-ig vezette a megújult és átnevezett Intézetet Magyaródi, majd nyugdíjba vonult, miközben 1990 után az egység új neve: Társadalomtudományi Intézet lett.

5.2 Speciális kollégiumok hirdetése ideológiai tárgykörben

Már ebben a korszakban is lehetőség nyílt arra, hogy a hallgatók olyan tantárgyakat is felveszenek, amelyek kifejezetten érdeklik őket. Ennek köszönhetően „az utóbbi években a felsőoktatási intézményekben folyó marxizmus-leninizmus oktatásnak egyre inkább szerves részévé válnak a speciális kollégiumi foglalkozások. Fakultatív jelleggel már az 1960-as évek elejétől hirdettek meg tanszékeink speciális kollégiumokat. (...) Ezek kötelezően választható speciális kollégiumok elnevezéssel kerültek be az egyetemi és főiskolai köztudatba. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a hallgatók a három alaptanfolyam (filozófia, politikai gazdaságtan, tudományos szocializmus) tanulmányozását követő tanévben a marxizmus-leninizmus tanszékek által meghirdetett témák közül szabadon választhatnak, de egy kollégium felvétele kötelező.” (sz.n., Tájékoztató,1975:9) Mindezt már inkább a IV. éven tették meg, miután az alapozó tárgyakon túl voltak az ideológiai tárgyakból is. Ennek megfelelően a KLTE-n marxista-leninista filozófia témakörből a következő témák közül lehetett választani. A táblázat bal oldalán az oktató neve olvasható, míg a jobb oldalon a tantárgy neve.

KLTE Filozófia Tanszék	
Kónya István	Fejezetek a marxista valláskritikából
Kiss Sándor	Marxizmus és erkölcs
Bimbó Mihályné	A marxista esztétika általános kérdései
Bimbó Mihály	A „harmadik út” magyar ideológiája

A következőkben a KLTE Politikai Gazdaságtan Tanszék által kínált lehetőségeket mutatja be a szerző:

KLTE Politikai Gazdaságtan Tanszék	
Darai József	Az állammonopolista kapitalizmus az NSZK-ban
Béres Csaba	Az üzemi demokrácia szociológiai problémái

Végül a KLTE Tudományos Szocializmus Tanszék által gondozott ilyen jellegű tárgyakat ismertet.

KLTE Tudományos Szocializmus Tanszék	
Tóth Gábor	A szocialista világrendszer fejlődésének főbb kérdései
Farkas Dezső	Szövetségi politika, párbeszéd, kompromisszum
Dér Aladár	A nemzeti-gyarmati kérdés főbb elvi-történeti kérdései
Bimbó Mihály	A „harmadik út” magyar ideológiája

5.3 Rendszerváltás, 1989/1990.

Több mint negyven év szocializmus után ismét többpárti demokrácia jött létre Magyarországon. Ennek fényében azonban nemcsak az ellenzékiek, hanem a baloldalon is mozgólódások voltak meg tapasztalhatóak. Így például 1988. november 16-án a szegedi JATE Marxizmus-Leninizmus Központi Tanszékcsoport MSZMP alapszervezete a következő nyilatkozatot tette: „*alapszervezetünk (...) 23 igen szavazattal, 2 tartózkodás mellett az alábbi állásfoglalást alkította ki. Egyben 1 ellenszavazattal és 1 tartózkodás mellett úgy döntött, hogy e véleményét a sajtó útján hozza nyilvánosságra. Támogatjuk a megyei pártértekezlet tizenkilenc küldötte által megfogalmazott felhívást. Nem értünk egyet Szabó Sándor megyei első titkár ugyanott közölt reakciójával. Szerinte a vezetők személyi hitelének jelenlegi számon kérése aligha jelent mást, mint a kétség, a bizalmatlanság felkeltését. Bennünk a bizalom nem a tizenkilenc küldött fellépésének hatására, hanem főleg a XIII. kongresszus és a tavaszi pártértekezlet óta eltelt időszak eseményei következtében rendült meg. A tájékoztatás-és kultúrpolitika bennünket is érintő közelmúltbeli döntései nem a megyei pártvezetés reformelkötelezettségét, megújulási szándékát és képességét mutatták.*” (Ágh-Géczi,1999:54) Egy szociológus hallgatónak azt mutatja ez a rövid ismertetés, hogy az egyetem nagyobb és szélesebb látókörrel rendelkező ideológiai oktatói is inkább próbáltak előre menekülni, és felkapaszkodni arra a hajóra, amely

átrendíti őket egy esetleges jövőbeli megrázkódtatáson. A 25 fős grémium döntő többsége állt ki ez mellett, nem hagyva kétséget aziránt, hogy túl akarták élni ezeket az időket. Ugyanis azok, akik korábban évekig tanították a marxizmus-leninizmust, jóval kevesebb hitelességgel rendelkezettek, mint akik politikai kárvallottjai voltak a Kádár-rendszernek. Nem volt ez másképp Hajú-Bihar megyében sem, ahol az MSZMP helyi reformszárnya azt nyilatkozta, hogy *„a magyar társadalom elmúlt négy évtizedes útja egyértelműen bizonyítja, hogy az úgynevezett létező szocializmus mint sztálinista, illetve poszt-sztálinista társadalmi-politikai berendezkedési mód, történelmileg fejlődésképtelen és a továbbiakban tarthatatlan. A társadalom egy még mindig mélyülő, és mind több ember számára elviselhetetlenné váló gazdasági, politikai és erkölcsi válsággal küszködik. A létező szocializmus történelmi és aktuális válsága alapvetően nem marxi történelmi, filozófiai és szocialista eszmék elvi-gyakorlati cáfolata; sokkal inkább mindenféle történelmi voluntarizmus és diktatórikus politikai rendszer megsemmisítő kritikája.”* (Ágh-Géczi,1999:96) Vagyis az eszmét védte, de annak gyakorlati megvalósulását kritizálták a reformerek. Ugyanakkor *„az első eszmecserére február 17-én, az Oktatási Igazgatóságon került sor; amelyen testületi tagok, tisztségviselők, marxizmus-oktatók vettek részt.”* (Ágh-Géczi,1999:111) Tevékenyen részt vettek ebben a folyamatban marxizmus-leninizmus oktatók is, hiszen 1989. *„április 21-én Debrecenben, a Monti ezredes utcai pártszékházban nagy érdeklődés mellett tartotta meg nyilvános alakuló ülését az MSZMP Hajdu-Bihar megyei és Debrecen városi Reformszárnya. Az MSZMP Reformműhelyének kecskeméti tanácskozásáról Bánfalvi Attila, a DOTE Társadalomtudományi Intézetének tanársegéde – aki az országos rendezvény egyik megyei résztvevője volt – tájékoztatta a résztvevőket. Ezt követően dr. Molnár Tivadar, a DOTE Társadalomtudományi Intézetének docense a reformszárny megalakulásának körülményeit, működésének alapelveit ismertette és annak platformtéziseiről beszélt.”* (Ágh-Géczi,1999:144) Bánfalvi és Molnár az azt korábban nem sokkal átnevezett MLI-ben dolgoztak, akik maguk is a haladó gondolatokat képviselték. A Debreceni és a KLTE Reformkör 1989. augusztus 5-i álláspontja szerint *„szakítanunk kell a korábbi, méltán népszerűtlen pártvezetés gazdasági visszaélésekkel is összekapcsolódó terhes örökségével. (...) El kellene búcsúznunk a jelenlegi, tehetetlennek bizonyuló, csipán a hatalomban (nem kis mértékben konzervatív szellemiségű hatalomban) gondolkodó irányító tisztségviselőinktől és a változást akadályozó testületi tagjainktól is!”* (Ágh-Géczi,1999:288) Jól látható, hogy a változásra fogékony emberek igyekeztek szembenézni és leszámolni korábbi önmagukkal. Kiemelem Molnár Tivadart és Mojzesné Székely Katalint, előbbi a DOTE MLI, utóbbi a KLTE MLI docens oktatójaként igyekezett helyt állni a helyi közegben is. (Ágh-Géczi,1999:343) Ezen folyamatok dinamikája változó intenzitású volt, azonban a végső cél

nem módosult. Mindezzel párhuzamosan „az APB egyúttal felkérte az egyetemi, főiskolai pártszervezeteket, hogy a marxizmus-leninizmus oktatás korszerűsítésében, a követelményrendszer kialakításában, a tananyag tartalmi véleményezésében, az oktatásnak az intézmény sajátosságaihoz való igazításában aktívan vegyenek részt. Hozzáfüzték: elengedhetetlen, hogy a társadalomtudományi tárgyak oktatói a jövőben több segítséget kapjanak munkájukhoz a pártszervezetektől és a felsőbb pártszervektől. Mi több, utasították a pártszerveket, hogy az oktatókat vonják be jobban az MSZMP ideológiai tevékenységének alakításába, aktuális eszmei-politikai kérdések megvitatásába, és gondoskodjanak megfelelő mélységű politikai tájékoztatásukról. Mindenen célok, a lényeket illetően, már nem valósultak meg, hiszen a pártállamot elsodorták a változások. A marxizmus-leninizmus tárgyak oktatása 1990-re megszűnt. Az ideológiai oktatás azonban a közgondolkodásban meglehetősen nagy nyomot hagyott...” (Zsebők, 2017:361) Vagyis az idő túllépett ezen oktatók döntő részén, ezt pedig késve vették csak észre.

6 Összegzés és konklúzió

Miről szólt a munka? – tehetné fel a kérdést az olvasó. A szerző arra tett kísérletet, hogy bemutassa a mai kor egyetemistáinak (és fiatalabb oktatóinak) az 1989 előtti ideológiai oktatás egy szeletét. Önkényesen azt emeli ki a dolgozat írója ebből a meglehetősen hosszú sikeredett írásból, hogy 1956 és 1989 nem éppen a legvidámabb évek bizonyult az egykori marxizmus-leninizmus oktatóknak, és akkor még nagyon tapintatosan fogalmazott a szerző. Mindent összevetve hatalmas erőfeszítéseket tettek a korszakban azért, hogy biztosítsák az akkori felsőoktatásban tanulóknak a marxizmus-leninizmus oktatásának sikerességét. A szerző álláspontja szerint az lehetett a cél, hogy anyagi -és személyi erőforrásokat nem kímélve meggyőzzék az embereket a korszak ideológiájának helyességéről. Ezt a tudományosság eszközeivel is próbálták megoldani, azonban nem járhattak feltétlen sikerrel. Mire alapozza ezt a kijelentést a szerző? Ha áttekintjük az rendszerváltás óta eltelt 32 esztendő, akkor azt láthatjuk, hogy nyomát sem látni ezeknek az ideológiai oktatási egyégeknek. Noha tartalmilag átalakultak, átnevezték őket és kis részben a személyi állomány is megújult az 1990-es évekre, mégsem tudtak igazán maradandót alkotni társadalomtörténetileg sem szociológiai értelemben. Miért nem volt ez lehetséges? Azért nem, mert a hivatalos korszellemmel párhuzamosan létezett egy „második nyilvánosság”, ahol idegen testként tekintettek ezekre az egységekre. Hazánkban soha nem volt komoly múltja egy direktben oktatott ideológiai tanításnak, ezzel csak a kommunisták próbálkoztak a 20-as évektől a Szovjetunióban, és 1945 után Kelet-Európában. Nem

véletlenül szerepel egy fejezetben Nyugat-Európa politikatudományi oktatása, mintegy összehasonlítva a kelet-európai valósággal. Valójában nagyon kevesen hihették el a marxizmus tanait, nem véletlen, hogy 1945-ben az MKP csak majdnem 17 %-ot kapott a nemzetgyűlési választásokon, és ebben már benne lehettek az akkori karrieristák és egykori kisnyilasok is. Az, hogy az 1970-es évekre a több mint 800.000 párttag országa lettünk, azt mutatja meg a szerző számára, hogy rengetegen ismerték fel, hogy alkalmazkodni kell az adott feltételekhez. Idomulni kellett a korszak elvárásaihoz és együtt kellett tapsolni olyanokkal, akikkel talán nem is akart egy légtérben lenni az illető. Ez sok esetben belső meghasonuláshoz és frusztrációhoz is vezethetett. Ne feledjük el, hogy a 80-as évekre hazánkban jelentősen megnövekedett az alkoholisták és öngyilkosok száma. 1989 előtt megbékéltek az emberek az egypártrendszerrel és a tartósan bizonyuló szovjet katonai jelenléttel. Nem feszegették Nagy Imre személyét, és a nyugatra való utazás is csak 3 évente megvalósuló álom maradt sokak életében. Természetesen hatott, hogy az egyetemi vagy főiskolai könyvtárban létezett egy zárt részleg is, ahonnan nem lehetett könyvet vagy folyóiratot kölcsönözni „egyszerű” hallgatónak. Ugyanakkor létezett az ún. K-sorozat, amelynek könyveit viszont csak a politikailag legmegbízhatóbb egyének kaphattak meg és olvashattak el. Az oktatók megvehettek egy balatoni nyaralót és a saját gépjárművet is, vagyis a lakosság gyarapodhatott a meglevő keretek között. Ha a ranglétrán valaki előrébb szeretett volna jutni karrier szempontjából, akkor bizony ideológiai szempontból képzettnek kellett lennie, és a politikai megbízhatóságot is mutatnia kellett. Ha szembetalálkozott a hallgató egy marxizmus-leninizmus oktatóval, akkor sok esetben nem szállt vitába vele, hanem bólogatott. Természetesen volt arra is példa, hogy egy-egy fiatalabb marxizmus oktató óráján lehetett viszonylag szabadabban vitázni gazdaságpolitikai kérdésekről, de a kereteket nem volt ildomos feszegetni. Ezt azonban érezték az emberek. Így aztán sok esetben nem vették igazán komolyan az egyetemeken sem az ideológiai tanszékeket. Megszokták jelenlétüket, szükséges elemnek tekintettek rájuk a hallgatók és a szakoktatók egyaránt. Miközben teltek az évtizedek, lassan valamilyen szinten „domesztikálták” őket, ami alatt azt kell érteni, hogy amennyire lehetséges volt, külső és belső segítséggel igyekeztek a tudományosság objektív követelményeinek megfelelni. A jelen dolgozatban olvashattak arról is, hogy az OTDK-ra külön szekciót alkothattak a 70-es és 80-as években. Számtalan publikációjuk jelenhetett meg az ideológiai oktatóknak, valamennyien hivatkozhattak, önálló gondolatokat jegyezhettek el. Ez a filozófusoknak és közgazdászoknak valamivel könnyebben mehetett, ellenben a tudományos szocializmus oktatók jobban beleütköztek különféle szakmai nehézségekbe. A szerző mindezek fényében azt a következtetést vonta le, hogy semmi értelme nem volt ezeknek az oktatási egységeknek a fenntartása.

Felhasznált irodalom és források

Könyvek

Anderle Ádám szerk.: *A magyar tudományos diákköri konferenciák fél évszázada (1951-2001)* Kiadja az OTDT, Budapest, 2001.

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása az állami felsőoktatásban folyó marxizmus-leninizmus oktatás tartalmi koncepciójáról és káderhelyzetéről (1976. július 20.) In. Vass Henrik szerk.: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1975-1980* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a marxizmus-leninizmus oktatás helyzetéről és korszerűsítésének feladatairól az állami felsőoktatásban (1982. augusztus 24.) In. Vass Henrik szerk.: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1980-1985* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága a felsőoktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló 1981. február 3-i határozata végrehajtásáról és a további teendőkről (1987. november 3.) In. Vass Henrik szerk.: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1985-1989* Kiadja az Interart Stúdió, Budapest, 1994.

FKT: A Forradalmi Kormányzótanács rendelete Munkásegyletek és a középfokú oktatás keretében előkészítő tanfolyamoknak létesítése tárgyában In. *A Forradalmi Kormányzótanács és a Népbiztosok rendeletei I. füzet* Budapest, 1919.

Ágh Attila – Gécz József – Sipos József: *Rendszerváltók a baloldalon Reformerek és reformkörök 1988-1989* Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.

Berend T. Iván: *A történelem – ahogyan megéltem* Kulturtrade Kiadó, Budapest, 1997.

Bot György: *A Debreceni Orvostudományi Egyetem története és professzorainak életrajza 1918-1988* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1990.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945-1956* Rubicon Intézet, Budapest, 2021.

Horváth Jenő – Izsák Lajos: *Egyetemünk 25 éves fejlődése* In. In. Sinkovics István szerk.: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970.* Kiadja az ELTE rektora, Budapest, 1970.

Huhák Heléna: *Agitátorok Kommunista mozgósítás a pártállam kiépítésének mindennapjaiban (1948-1953)* Jaffa Kiadó, Budapest, 2022.

Iván Géza: *Mit akar az MSZMP? A modellváltás fő irányai* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Lakos János sorozatszerkesztő: *Az MSZMP KB 1989. évi jegyzőkönyvei 2. kötet* Magyar Országos Levéltár Budapest, 1993.

Némedi Lajos: *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve* Debrecen, 1988.

Orosz István – Barta János szerk.: *A Debreceni Egyetem története 1912 – 2012.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012.

Papp László szerk.: *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve 1973-74.* Debrecen, 1974.

Rákosi Mátyás: *A szocialista Magyarorszáért* Szikra Kiadó, Budapest, 1953.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században* Osiris Kiadó, Budapest, 2010.

Sándor Pál: *A magyar filozófia története 1900-1945* II. kötet Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Simonovits Istvánné – Benedek Emma: Marxizmus-leninizmus In. Sinkovics István szerk.: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970*. Kiadja az ELTE rektora, Budapest, 1970.

Standeisky Éva: Bomlás A hatalom és a kulturális elit In. Rainer M. János szerk.: *A „hatvanas évek” Magyarországon* Kiadja az 1956-os Intézet Budapest, 2004.

Sztálin, J.V.: *A leninizmus kérdései* Szikra Kiadó, Budapest, 1951.

Ujváry Gábor: Kultúra és terror. A kommun kulturális politikája In. Ligeti Dávid – Vörös Boldizsár szerk.: „... minden édenek neve vad poklokat bűvöl...” *A Magyarországi Tanácsköztársaság Országház Könyvkiadó*, Budapest, 2020.

Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Vida István: *Az állami-politikai vezető réteg összetétele az 1980-as évek elején* In. Fokasz Nikosz és Örkény Antal szerk.: *Magyarország társadalomtörténete III. (1945-1978) válogatott tanulmányok I. kötet* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1998.

Vincze László szerk.: *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve az 1985 és 1990 közötti öt tanévről* Kiadja a Rectori Hivatal, Debrecen, 1995.

Zsebők Csaba: „Helytartóságok” a felsőoktatásban Jelentések és határozatok az egyetemi és főiskolai marxizmus-leninizmus oktatásról (1951-1988) In. Máthé Áron szerk.: „Tudják már a kisgyerekek is” *Tanulmányok a proletárdiktatúra ideológiai és kulturális alapjainak megteremtéséről* NEB-könyvtár, Budapest, 2017.

Folyóiratok

sz.n.: *A felsőoktatás új szervezete az Oktatásiügyi Minisztériumban* In, Felsőoktatási Szemle, Budapest 1954 november hó, III. évfolyam, 11. szám

sz.n.: *A marxizmus-leninizmus esti egyeteme Tiranában* In. Felsőoktatási Szemle II. évfolyam, 2. szám Budapest, 1953. február hó

Csehszlovákiai országos konferencia a marxizmus-leninizmus egyetemi és főiskolai oktatásáról (fordította: Saura Róbert) In. Tájékoztató Kiadja: A M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Osztálya Budapest, 1961 - 1. szám

Farkas János: *A bolgár marxista filozófia fejlődése, állapota és feladatai* In. Tájékoztató Kiadja: A M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Osztálya Budapest, 1960 - 2. szám

Farkas Sándor: *Prágai beszélgetés* In. In. Tájékoztató Kiadja: A M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Osztálya Budapest, 1959. január - 1. szám

Görög Tibor: *Politikatudomány a mai Oroszországban* In. Politikatudományi Szemle 1993/1. szám

Gyenge Zoltán – Héberger Károly – Csukás István: *Tanulmányút a Lengyel Népköztársaságban* In. Felsőoktatási Szemle Budapest, 1956. március hó, V. évfolyam, 3. szám

Hovanyecz László: *Tudományos munka és publikáció (Néhány megjegyzés a tudományos szocializmus oktatók tudományos tevékenységéről publikációjegyzékük (1945-1970) alapján* In. Tájékoztató filozófia politikai gazdaságtan tudományos szocializmus Kiadja: A Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1972 - 6. szám

sz.n.: *Javítsuk meg a marxizmus-leninizmus oktatását főiskoláinkon* In. Tájékoztató Kiadja: Az O.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1954. június 5.

Kahulics László: *A Tudományos diákkörök munkája a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Politikai Gazdaságtan Tanszékén* In. Tájékoztató Kiadja: Az O.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1954. március 22.

Kassai Géza: *A marxizmus-leninizmus oktatása egyetemeinken és főiskoláinkon* In. Felsőoktatási Szemle I. évfolyam 5-6. szám

Keresztes György – Móczár József: *A marxizmus-leninizmus és a közgazdaságtudományi diákkörök II. országos konferenciájáról* In. Tájékoztató filozófia politikai gazdaságtan tudományos szocializmus Kiadja: A Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1970 - 4. szám

sz.n.: *Konferencia a politikai gazdaságtan oktatásának módszertani kérdésiről* In. Tájékoztató filozófia politikai gazdaságtan tudományos szocializmus Kiadja: A Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1971 - 2. szám

Kovács László: *A marxizmus-leninizmus tudományos diákkörök I. országos konferenciájáról* In. Tájékoztató filozófia politikai gazdaságtan tudományos szocializmus Kiadja: A M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1969 - 5. szám

Molnár István: *A szervezetszerű pártoktatás kialakulása a Magyar Kommunista Pártban* In. Tájékoztató filozófia politikai gazdaságtan tudományos szocializmus Kiadja: A M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1967 - 5. szám Kézirat gyanánt

Sáska Géza: *Igény az igazság monopóliumára A politikai és világnézeti marxizmus-leninizmus a sztálini kor pedagógia tudományában* I. rész In. Kommentár 2018/2 szám

Sz. Domonkos Anna: *Gondolatok a tudományos szocializmus oktatók kutatómunkájának helyzetéről és feladatairól* In. Tájékoztató filozófia politikai gazdaságtan tudományos szocializmus Kiadja: A Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1970 - 3. szám

Szabó Máté: *A nyugatnémet politikatudomány keletkezése és fejlődése* In. Politikatudományi Szemle 1992/1. szám

Szilágyi István: *Politikatudomány Spanyolországban* In. Politikatudományi Szemle 1993/2. szám

Skrzypek, J.: *A marxista társadalomtudományok helye és szerepe a Lengyel Népköztársaság felsőoktatásában* In. Tájékoztató filozófia politikai gazdaságtan tudományos szocializmus Kiadja: A Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1971 - 5. szám

Haskó Katalin: *A francia politikatudományról* In. Politikatudományi Szemle 1992/2. szám

Ilonszki Gabriella: *A politikatudomány múltja és jelene Nagy-Britanniában* In. Politikatudományi Szemle 1993/3. szám

Dag Anckar: *Skandináv politikatudomány* In. Politikatudományi Szemle 1993/4. szám

Otmar Höll-Thomas Weninger: *A politikatudomány helyzete Ausztriában* In. Politikatudományi Szemle 1994/2. szám

Soltész Erzsébet: *Az olasz politikatudományról* In. Politikatudományi Szemle 1994/3. szám

Panajotisz Vallianatosz: *A politikatudományok Görögországban* In. Politikatudományi Szemle 1996/4. szám

Paskov, A.: *A politikai gazdaságtan tananyag felépítése* In. Tájékoztató Kiadja: A M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Osztálya Budapest, 1958. július – 3. szám Kézirat gyanánt (a tanulmányt magyarra fordította: Halmai Ferenc)

Wolf Linder: *A svájci politikatudomány fejlődése* In. Politikatudományi Szemle 1998/4. szám

Egyéb források

NET1: Cseri Péter: *Két évvel ezelőtt lejárt Trianon?* In. <https://24.hu/belfold/2022/06/04/trianon-evfordulo-interju-ablonczy-balazs/>

NET2: Bugyinszki György: *Amiről senki nem beszél: az elveszett momentum* In. <https://index.hu/belfold/agitpop/2022/04/14/valasztas-ellenzek-kampany/>

NET3: Sz.n.: *A tanszék rövid bemutatása* In. <https://politologia.unideb.hu/hu/node/188>

NET4: Meruk Vilmos <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz15/304.html>

NET5: Dombai Tünde: *Ördögh Piroska munkaslányból lett igazgató* In. <https://www.delmagyar.hu/szeged-es-kornyeke/2015/11/ordogh-piroska-munkaslanybol-lelt-igazgato>

JKV1: Az Országgyűlés kulturális bizottsága 1985. november 27-i ülésének jegyzőkönyve 35-36 oldal A dokumentum megtalálható az Országgyűlési Könyvtárban, Kulturális Bizottság 1985-1990: 1-14. 50. doboz

JKV2: Jegyzőkönyv az Országgyűlés kulturális bizottságának 1989. április 18-án kedden délelőtt 10.00 órakor kezdődött az Országház Gobelin termében tartott ülésről 22. oldal A dokumentum fellelhető: Országgyűlési Könyvtár 51. doboz 1985-1990: 15-25 Kulturális Bizottság

JKV3: Jegyzőkönyv az Országgyűlés Kulturális Bizottsága 1989. május 2-án, kedden 10 órakor az Országház Gobelin termében megtartott rendkívüli üléséről 42-43. oldal Megtalálható az Országgyűlési Könyvtár 51. doboz Kulturális Bizottság 1985-1990:15-25

JKV4: Jegyzőkönyv az Országgyűlés kulturális bizottsága 1989. szeptember 18-án hétfőn de. 10.00-kor az Országgyűlés Gobelin termében tartott üléséről. 32. oldal Elérhető az Országgyűlési Könyvtár állományából 52. doboz Kulturális Bizottság, 1985-1990.: 26-38

JKV5: Jegyzőkönyv az Országgyűlés Kulturális Bizottságának 1989. november 13-án, hétfőn Sárospatakon a Comenius Tanárképző Főiskolán tartott kihelyezett ülésén. 21-23. oldal Megtalálható a dokumentum az Országgyűlési Könyvtár 52. doboz Kulturális Bizottság 1985-1990: 26-38

JKV6: Jegyzőkönyv az Országgyűlés kulturális bizottságának 1990. január 25-én 8 órai kezdettel az Országház főemelet 66. sz. tanácstermében megtartott ülésről. 8-9. oldal A dokumentum fellelhető: Országgyűlési Könyvtár 52. doboz Kulturális Bizottság 1985-1990: 26-38

FKT: A Forradalmi Kormányzótanács rendelete Munkásegyletemek és a középfokú oktatás keretében előkészítő tanfolyamoknak létesítése tárgyában In. A Forradalmi Kormányzótanács és a Népbiztosok rendeletei I. füzet Budapest, 1919.

7 Mellékletek

1. sz. melléklet: Beszélgetés Thürmer Gyulával, a Munkáspárt elnökével 2022. július 19-én, Budapesten, a Munkáspárt országos székházában (Újpest, Munkácsy Mihály utca 51/a.)

Jogosan merülhet fel az olvasóban, hogy miért éppen Thürmer Gyulával készült el egy ilyen interjú. Egyrészt egy olyan pártnak az elnöke, amely magát vállaltan marxista-leninista alapokon nyugvó politikai szervezetnek definiálja, másrészt pedig – és ez a fontosabb – Thürmer 1971-1976 között a Szovjetunióban tanult a Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében, ahol ugyanúgy kellett ideológiai tárgyakat tanulnia. Többek között erről is kérdezte őt a dolgozat írója, vagyis az interjút - amely jelenleg kézirat formájában lelhető fel - a szerző készítette el.

Hogyan és milyen körülmények került ki annak idején Moszkvába tanulni?

1967 és 1971 között gimnazista voltam a jó nevű és színvonalas budapesti Fazekas Mihály Gimnáziumban. Már akkor is volt lehetőség, hogy magyar diákok államközi szerződés keretei belül utazhattak a Szovjetunióba. Ha jól emlékszem, akkor a szovjeteknél, csehszlovákoknál és az NDK-ban biztosítottak erre lehetőséget magyar diákoknak. Még az érettségit megelőzően kellett jelentkezni, valamikor januárban vagy februárban. Engem érdekelt a történelem és a diplomácia, azonban ekkoriban a Magyar Népköztársaságban két helyen képezték a diplomácia kádereit: a MKKE-n és Moszkvában, a Nemzetközi Kapcsolatok Egyetemén. Oroszból és történelemből kellett felvételizni, nagy verseny volt, mivel a diplomácia szakra 10 embert vettek fel a 200 jelentkezőből. Így aztán külügyminisztériumi ösztöndíjasok lettünk, és miután elvégeztük az egyetemet, de közben nem csináltunk kihágásokat, akkor automatikusan a Külügyminisztériumba kerülhettünk dolgozni. Voltak, akik repülőmérnököknek vagy kohómérnököknek tanultak. Tudomásom szerint ebben az időszakban a Nyugaton ilyenre nem volt lehetőség.

Mit tapasztalt, amikor kiutazott érettségit követően?

Nyáron utaztunk, másfél hónapig nyelvi előkészítés zajlott Harkovban, így csak szeptemberben mehettem tovább Moszkvába. Nekem volt előéletem oroszból, mivel idehaza első lettem a nemtagozatos osztályok orosz nyelvi országos tanulmányi versenyén. Ennek ellenére, ahogyan szokott lenni, Harkovban, a moziiban egy szót se értettem. Nos, nekiálltam és délutánonként oroszból lefordítottam Lenintől az Állam és forradalom c. könyvét. Ez volt az egyetlen könyv, amelyet szótárral olvastam, utána ment minden, mint a karikacsapás. A Szovjetunióról keveset tudtam, de pozitív előérzessel mentem ki. Mégiscsak a legnagyobb szövetségesünk volt akkoriban. Ugyanakkor nehéz is volt, a nehéz életkörülmények miatt elsősorban, mivel a 70-es évek kollégiumi viszonyai szerények voltak. Úgy kell ezt elképzelni, mint a hadseregben. 10-12 fő aludt egy szobában, a fürdési lehetőség is szegényes volt. Igaz, hamarosan átköltöztettek bennünket az egyetem modern kollégiumába, 3-4 ágyas szobákba, ami már kifejezetten jó volt. Ugyanakkor kaptunk ösztöndíjat is: 70 rubel volt, ami nem számított rossz pénznek akkoriban. Ez pedig emelkedett a tanulmányi eredményektől függően. Metróval a Vörös térre mentem el először, amit furcsamód nagyobbnak gondoltam, mint amit a TV-ben láttam azelőtt. Szívesen fogadták a szovjet emberek a magyart, illetve a diákokat. Természetesen ellenőrzés is volt.

Rátérve az ideológiai jellegű tárgyakra, milyen emlékei és élményei voltak ezekkel kapcsolatban?

Többféle ideológiai jellegű tárgy volt: például a Szovjetunió története 1917-1956 között című. Aztán az SZKP története, emlékeim ez volt a kifejezetten ideológiai jellegű tárgy. Vastag könyv volt, az biztos. Korábban a Jaroszlavszkij -féle „rövid párttörténet” volt a tananyag, azaz a „kratij kursz”. Azonban ez csak a XX. kongresszusig volt csak érvényben. A mi időnkben már a Borisz Ponomarjov által szerkesztett SZKP történetét tanultuk. Aztán létezett a tudományos kommunizmus, aminek az alapja a marxista világnézet volt. Ezen kívül tanultunk két félévig politikai gazdaságtant: először a tőkés PG, majd a szocialista PG következett. Végül a marxista-leninista filozófia, amire emlékszem. A tanulási sorrend a filozófia, politikai gazdaságtan és a tudományos kommunizmus volt.

Magyarországról tanultak-e?

Létezett az egyetemen külön tantárgy, amelynek a neve Európa és Amerika országainak története volt. Aztán volt olyan, hogy Azsia és Afrika országainak története, ezekben azért jók voltunk. A Fazekas Mihály Gimnázium tanárai jó alapokat adtak nekünk. Ugyanakkor Ázsiát jobban kellett magolni a nevek miatt. Úgy emlékszem, hogy Magyarország két alkalommal került szóba: egyrészt a politikai gazdaság órán, hiszen már túl voltunk 1968-on. A tudományos kommunizmuson pedig a párt vezető szerepénél jött szóba hazánk.

Hogyan nézett ki az oktatás szerkezete?

Volt nagyelőadás és a hozzá tartozó szeminárium. A karok egységesek voltak, nem volt elkülönülés, így a szovjetekkel együtt tanulhattunk. Voltak mongol és vietnámi, de albán, kínai és koreai már nem.

Voltak-e viták az oktatók és a hallgatók között az órán, lévén egy ideológiai órán voltak.

Lehetett és ösztönözték is a vitákat a tanárok. Az SZKP Története Tanszéknek saját könyvtára volt. Én kikértem az 1930-as évek kongresszusainak jegyzőkönyveit. Sok személyiségről egészen más képet lehetett kapni. Soholov népszerű író volt, de kevesen emlékeztek arra, hogy a harmincas években lelkesen támogatta Sztálint. Trockizmusról volt szó ugyan, de a személyét nem ismertük. Ez furcsa volt már akkor is. A személyét nem létezőnek tekintették.

Volt-e valamilyen politikai jellegű konfliktus akkoriban?

Nem merült fel, hogy másképp értékeljük 1956-ot vagy éppen 1968-at. Az akkori és ottani diákokban nem volt igény, hogy másképp lássák az eseményeket. Elfogadtuk a dolgokat, és a szüleink révén is. A neveltetés is fontos szerepet játszott ebben, vagyis olyan társadalmi közegeből érkeztünk.

Amúgy a gimnáziumban volt világnézeti jellegű tárgy a 60-as években?

Ekkor még nem volt külön világnézeti tárgy, ugyanakkor jó történelem tanárunk volt, beépítve az általános történelem oktatásba. Azonban a tanrenden kívül voltak KISZ-foglalkozások, politikai képzések a felelős tanároktól.

Visszatérve a szovjet élményekre, szigorúan osztályoztak a tanárok? Emlékszik nevekre?

Létezett kötelező tananyag, és ajánlott irodalom (közben a háta mögött található páncélszekrényből kivette az orosz diplomáját és az ahhoz tartozó dokumentumokat) Úgy voltak vele, hogy az utóbbi idővel majd úgyis kialakul. Arra ösztönözték a tanárok, hogy sokat olvassunk, és még annál is többet. A tényanyagot természetesen tudni kellett. A reformkísérletek érdekesek voltak. A tanárok nevére már nem emlékszem, és nincs is dokumentálva már. Kizárólag szóbeli vizsgák voltak, szigorlat nem volt, de kollokvium igen.

Rátérve a hazai ideológiai képzésre 1989 előtti korszakból....

Előjáróban el kell mondani, hogy minden országban van ideológiai képzés, ott is, ahol amúgy ezt tagadják. A tőkés államokban ezt az egyház egészíti ki, de ekkor Magyarországon értelemszerűen nem volt tapasztalható. Létezett az állami oktatás és a pártoktatás, vagy ha úgy tetszik a mozgalmi oktatás. Alapoktól a legfelső szintig: szakosítók és ún. rövid tanfolyamok is léteztek. A MLEE is több éves ideológiai képzést biztosított, aminek a végén diplomát kaphatott a hallgató. A Politikai Főiskola volt a csúcspont, ahol doktori disszertációt is lehetett írni vagy kandidátusi címet is szerezhetett az illető. Létezett ennek az egésznek egy tudományos háttere is: a TI, azaz a Társadalomtudományi Intézet és a PI, azaz Párttörténeti Intézet. Azonban léteztek az egyéb mozgalmak is, pl. KISZ-iskolák. Mindenütt ugyanazt tanulták, aki elvégezte az a materialista módon való gondolkodást tette magévá. Vagyis a világ megváltoztatható, nincs eleve elrendelés. A politikai gazdaságtanban a kapitalizmus mozgatóerejéről tanultunk: a tőke és a profit. A tudományos szocializmusban a munkásosztály győzelméről tanultak, a párt szerepéről, és arról, hogy tanulni kell. A cél a szocialista forradalom megvalósulása volt. Természetesen a szocializmus problémáival is foglalkoztak. Ehhez voltak rendelve tankönyvek és jegyzetek is. Az SZKP XX. kongresszusa volt az alap, azaz Hruscsov szerint Sztálin rossz volt, de utána már mindenki jó volt. Aztán jött a két világháború békés egymás mellett éléséről szóló doktrína, azaz békés úton is be lehet jutni a kapitalista országok parlamentjeibe.

Aztán létezett az állami oktatás, a felsőoktatási intézményekben ugyanúgy tanulni kellett a marxizmus-leninizmust egyetemi jellegénél fogva, mivel hitoktatás nem volt. Az erkölcsi oktatás is rá volt bízva az osztályfőnökökre. Aztán differenciáltak is, mivel pl. a BME-n valamivel kevesebb, míg az ELTE-n valamivel több ideológiai tananyag volt a hallgatóknak. Aztán létezett a katonai, illetve a rendőrtiszti képzés, ahol jóval nagyobb hangsúllyal szerepeltek az ideológiai tárgyak, hiszen a haza védelme mindenekelőtt volt. Időről időre áttekintette a párt, hogy jó-e az irány, ilyenkor vagy a KB vagy a PB hozott döntést az esetleges változtatásokról.

Volt-e más rendező elv?

Az „ellenzék” megjelent a Filozófia Intézetben, a Szociológia Intézetben, a Közgazdasági Intézetben, vagyis akadémiai szinten mozgolódtak. Az ideológiai küzdelem az „ellenzék” és a párt fő vonulata között zajlott. Vagyis létezett egy bizonyosfajta vita, küzdelem és rivalizálás, hiszen az MSZMP sosem volt egységes, homogén párt. Ne feledjük el, hogy 1948-ban a kommunista párt éppen a szociáldemokratákkal egyesült. Ezen kívül a 60-as évek után megjelent a „liberális” vonulat is a párton belül. Ők a 68-as reform hívei voltak. pl. Fock Jenő vagy Nyers Rezső. Később a 70-es évektől megjelent a „nacionalista” vonulat is, pl. Pozsgay Imre. Aztán ott volt a technokrata vonal, akiknek már nem volt olyan fontos az ideológia, pl. Németh Miklós vagy Havasi Ferenc.

A cél az volt, hogy minél nagyobb befolyást szerezzenek a párton belül. 1956 után senki nem kérdőjelezte meg az egypártrendszert, meg azt sem, hogy itt állomásoztak a szovjet csapatok, vagy a Nyugattal való partneri kapcsolat kialakítása is idesorolható. Ezen kívül léteztek gazdasági kérdések is: milyen módszerekkel irányítsák a gazdaságot? Aztán léteztek az egyéb kérdések is: használható-e a proletárdiktatúra, mint kifejezés? Mit jelent a demokratikus centralizmus? Hogyan tudunk hatékonyabban termelni? Szabad-e bizonyos tőkés módszereket átvenni 1968-ban? A gazdagodás folyamata is élenként foglalkoztatta az embereket. Ha megjelenik a tőke, akkor ez elkerülhetetlen.

Hogyan tudott pl. Hegedűs András szerephez jutni a 70-es évektől?

1956 után már nem jutott politikai szerephez, hiszen Rákosi köréhez tartozott, de azt követően 1-2 évtized múlva már liberális vonulatot képviselt a párton belül. Nem bántotta senki, sőt, Grósz Károly fölemelte az összes addigi volt miniszterelnök nyugdíját, így az övét is. Nem szerepelt a neve tiltó listán, nem börtönözték be, írhatott szabadon, előadásokat is tarthatott nyilvánosan.

Van-e ön szerint kapcsolat a marxista-leninista politikatudomány és a tudományos szocializmus között?

A marxizmus egy tudomány, amit lehet komolyan is művelni. Filozófiai és közgazdasági kutatások is léteztek ezen kereteken belül, elemezték a változó kapitalizmust akár a párttörténeti tapasztalatokon keresztül. Ne feledjük el, hogy a 70-es évekre már fölgüyülemlett egy óriási tapasztalat, amit a pártoktatáson keresztül tovább is adtak az embereknek. Szerintem van kapcsolat a tudományos szocializmus és a politológia között, aminek az oka, hogy lefordították a marxista irodalmat, már az 50-es években, amit a Szikra Kiadó adott ki. Voltak források, amiket lehetett használni, és ott voltak a külföldi tapasztalatok is: NDK-s, szovjet és óvatosan a jugoszláv modell is. Létezett a Kossuth Könyvkiadó, amely a nyilvános publikációkat jelentette meg. Ugyanakkor létezett a zárt kiadványok sorozata is, ahol pl. egyes nyugati (pl. francia) szerzők írásait lehetett olvasni.

Hogyan befolyásolta mindezt a rendszerváltás?

Bizonyos tételek felülvizsgálata már Kádár János életében megkezdődött. Berecz János nevéhez fűződik, aki tudományos gyakorlati konferenciákon adott teret ennek az elképzelésnek. Ezt pedig előbb vagy utóbb, de át akarták ültetni a politikai gyakorlatba, pl. a már említett proletárdiktatúra kérdését. Ennek hatására a Politikai Főiskolán is új tananyagot kezdtek el oktatni, de megtehették, hiszen hivatalos fórum volt. Ugyanakkor az alapdolgokat nem kérdőjelezték meg, tehát az egypártrendszert és 1956 kérdését sem. Azonban 1988 májusától apránként kihátráltak a szocializmusból. Ennek volt természetesen egy gazdasági oldala is: az állami vállalattal és szövetkezettel szemben magánvállalkozások is megjelentek, privatizálni kezdtek. Ez az ún. „pre-kapitalista szellem”. Ezt is oktatták, hiszen a nyílt politikai küzdelem része volt. A vezetés kiengedte a kezéből az irányítást. Szemben állt egymással a könyv és a brosúra. Létrejöttek a reformkörök Pozsgay vezetésével és az Új Márciusi Front Nyers vezetésével.

Hogyan ítéli meg Grósz Károly tevékenységét?

A nagy személyiség után jött valaki, ennyi az egész. Kommunista ember volt, aki nem akart kapitalizmust, Jól látta a bajt, de nem tudta azt megoldani szocialista alapokon. Jó diagnosztus volt, de nem volt orvos. Nem tudta, hogyan kell megoldani a problémákat, nem volt erre felkészülve. Modellváltást akart, de ilyen nincs. Kádár figyelmeztette is a többieket, miután 1987-ben Kínában járt. Kádár tudta, hogy meddig lehet úgy átvenni a kapitalista módszereket, hogy ne legyen baj. Ugyanakkor ebben az időben már eszmei zűrzavar uralkodott a Szovjetunióban, Grósz pedig úszott az árral. Úgy vélem, hogy a marxizmus-leninizmus oktatók is tehetnek arról, hogy odajuttatták a szocializmust, ahova került 1989-re. Többé már nem tanították, hogy nemzetközi és belső harc van, illetve az osztályharc folyamatos. Az oktatásban elszoktak az osztályharctól, illetve annak élményétől. 1956-ban volt az utolsó tőkés élmény, azután pedig belekényelmesedett a rendszer. Nem úgy mint pl. Kubában, ahol a függetlenségért kellett harcolni folyamatosan. Kádárnak voltak azért fávotitjai az utódlás tekintetében, pl. Maróti László a KISZ-ből vagy Hámori Csaba, szintén a KISZ-ből érkezett. Részben nem voltak alkalmasak a feladatra, részben meg a környezete kilötte őket, mivel volt komoly rivalizálás. 1985 után a Berecz-Grósz ellentét volt meghatározó. A két ember nem tudott együttműködni, végül 1987-ben Kádár Grószot választotta, amit Berecz nem fogadott el, szerinte ez veszélyes út volt. A pártoktat olyan, mint az egyházi oktatás: a dogmákkal nem lehet mit kezdeni. Az volt a baj, hogy a rendszer nem tudott megfelelő válaszokat adni az új kérdésekre. Nem volt meg a szélesebb látókör, beszűkültek minden. Mindig vannak új kérdések, amelyekre választ kell adni, és a külső hatások is érnek minket. Ha azonban túl erősek, akkor megzavarják a folyamatot. Szerintem az 1956 utáni pártoktatás egyik hibája, hogy szakított a múlttal, szemben mondjuk Kínával, ahol Mao Ce tung bár sok hibát követett el, de a mai napig tisztelik személyét és tetteit. Magyarországon kitagadták Rákosi Mátyást és Kun Bélát is. Ez nem jó folyamat, fel kell vállalni a munkásmozgalom nagyjait. Noha elismerték a Tanácsköztársaságot, de nem tekintették szerves elődjüknek. Ezt Nemes Dezső jelezte is, hogy nem jó folyamat,

de nem hallgattak rá. Darabos a történelem Magyarországon. Nem igaz, hogy 1948 és 1956 között minden rossz volt. Sokan akkor emelkedtek fel társadalmilag, csak erről ma szokás elfelejtkezni. Óriási társadalmi fordulat ment végbe. Új világ született, a munkás-paraszt szövetség lett a meghatározó. Rákosi rosszul csinálta a szocializmust, ez igaz, de soha nem árulta el az eszmét, szemben Nagy Imrével. Ugyanakkor Nagy személye is tabu volt 1989-ig.

2. sz. melléklet

Az alábbi táblázatot a Tájékoztató 1971. 3. száma alapján állította össze a dolgozat szerzője. Azt mutatja be, hogy adott időszakig ki jelentetett meg publikációt ezekről az oktatási egységekről. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy csak a lentebbi táblázatban szereplő oktatók lett volna az adott intézményi egység dolgozói, ennél azért többen dolgoztak ott, csak ők ekkor még nem publikáltak.

1. sz. táblázat

Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszékcsoport (vezetője: Kónya István)		
Politikai Gazdaságtan Tanszék (vezetője: nincs megnevezve, de feltehetőleg Darai József)	Filozófia Tanszék (vezetője: Kónya István)	Tudományos Szocializmus Tanszék (vezetője: Farkas Dezső)
Béres Csaba	Bimbó Mihály	Dér Aladár
Darai József	Bimbó Mihályné Karlaky Mária	Farkas Dezső
Kőváry László	Hajdu István	Szabó Irén
Mojzes Jánosné	Kiss Sándor	Szilágyi Miklós
Ullaga József	Kónya István	Tóth Gábor
	Kovács Margit	Ujlaky Zoltánné
		Vályi-Nagy József

2. sz. táblázat

Debreceni Agrártudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszék (vezetője: Poór József)		
politikai gazdaságtan szakcsoport	filozófia szakcsoport	tudományos szocializmus szakcsoport
Csóka János	Fodor József	Gazdag István
Molnár László	Poór József	Kiss István
Pető István		

3. sz táblázat

Debreceni Orvostudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Intézet vezeti: Kovács László		
politikai gazdaságtan szakcsoport	filozófia szakcsoport	tudományos szocializmus szakcsoport
Jávor Gyula	Jenei Ilona	Hovanyecz László ²
Pető Istvánné	Kovács László	Szokodi József
	Némedi Dénes ³	Szücs Ernő
	Kun Ferenc	

Ami az utóbbi táblázatot illeti, Hovanyecz László, a DOTE MLI tudományos szocializmus oktatója jól összegezte saját szakterülete addigi eredményeit országos viszonylatban. Reflektált a Tájékoztató 1971/4. számában megjelent publikációs jegyzékre, ahol „123 tudományos szocializmus oktató 1466 publikációját sorolja fel. (Ebből 1256 lapokban, folyóiratokban megjelent cikkek és 210 a nagyobb lélegzetű munkák száma.) Az egy főre jutó publikációk száma tehát 11,9.” (Hovanyecz,1972:205)

A következőkben a Tájékoztató 1975. évi 6. számában folytatódott a marxizmus-leninizmus oktatók publikációjának ismertetésére kerül sor 1971. január 1. és 1973. december 31. közötti időszakra vonatkozólag.

4. sz. táblázat

Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszékcsoport (vezetője: Kónya István)		
Politikai Gazdaságtan Tanszék (vezetője: Kónya István)	Filozófia Tanszék (vezetője: Kónya István)	Tudományos Szocializmus Tanszék (vezetője: Farkas Dezső)
Béres Csaba	Bimbó Mihály	Dér Aladár
Darai József	Bimbó Mihályné Karlaky Mária	Farkas Dezső
Gerner Rudolf	Hajdu István	Szabó Irén
Mojzes Jánosné	Kiss Sándor	Szilágyi Miklós
Szász Tibor	Kónya István	Tóth Gábor
Ullaga József	Kovács Margit	Ujlaky Zoltánné
	Novák Lászlóné Rózsa Erzsébet	

2 Hovanyecz László (1940-2013) újságíró

3 Némedi Dénes (1942-2010) szociológus

5. sz. táblázat

Debreceni Agrártudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszék (vezetője: Poór József)		
politikai gazdaságtan szakcsoport	filozófia szakcsoport	tudományos szocializmus szakcsoport
Csóka János egyetemi adjunktus	Fodor József egyetemi adjunktus	Kiss István egyetemi docens
Pető István egyetemi docens	Poór József egyetemi tanár	Szolnoki Győzőné egyetemi tanársegéd
Timár Lajos ⁴ egyetemi tanársegéd		

6. sz. táblázat

Debreceni Orvostudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Intézet vezeti: Magyaródi Sándor		
politikai gazdaságtan szakcsoport	filozófia szakcsoport	tudományos szocializmus szakcsoport
Jávor Gyula egyetemi adjunktus	Bayer József ⁵ egyetemi tanársegéd	Hovanyecz László egyetemi adjunktus
Pető Istvánné egyetemi adjunktus	Magyaródi Sándor egyetemi docens	Szokodi József egyetemi adjunktus
	Kovács László egyetemi docens	Szani Ferenc egyetemi tanársegéd
	Kun Ferenc tudományos főmunkatárs	Szücs Ernő egyetemi adjunktus

⁴ Timár Lajos (1947-) a KLTE TTI történész oktatója 1971 után

⁵ Bayer József (1946-) magyar filozófus, politológus, az MTA tagja, a ZSKF egykori rektora

7. sz. táblázat

Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola Gépészeti Kar Marxizmus-Leninizmus Tanszéki Csoport vezeti: Keresztes Eszter		
politikai gazdaságtan szakcsoport	filozófia szakcsoport	tudományos szocializmus szakcsoport
Szászi Ferenc főiskolai adjunktus	Keresztes Eszter főiskolai docens	

8. sz. táblázat

Debreceni Tanítóképző Intézet Marxizmus-Leninizmus Szakcsoport vezeti: Kádár Sándor		
politikai gazdaságtan szakcsoport	filozófia szakcsoport	tudományos szocializmus szakcsoport
Nagy János intézeti tanár	Kádár Sándor intézeti vezetőtanár	Mikecz Ferenc intézeti igazgató
		Kozma Mihály intézeti tanár

3. sz. melléklet

2015. november 08-án jelent meg egy cikk a Délmagyarország című napilap honlapján, ahol Dombai Tünde beszélgetett Ördögh Piroskával. Ezt a cikket teljes terjedelmében közli a szerző:

„November 7. alkalmából Ördögh Piroskával beszélgettünk munkásmozgalmi múltjáról és arról, hogyan lett érettségi nélkül vörösdiplomás, és tanította a tudományos szocializmust. Az élete szerencsés véletlenek sorozata - vallja.

– Még nem voltam 12 éves, amikor munkába álltam, azóta dolgozom, nyilván regenerál. Nincs olyan testrészem, amit ne műtöttek volna, pacemakerrel élek, májusban meghaltam, de újraélesztettek, és itt vagyok. Az egész életem szerencsés véletlenek sorozata – mesélte kivételes szellemi és testi frissességének titkáról a 90 esztendő szeptemberi Ördögh Piroska, aki kapitányos kedvességgel fogadott.

Az első élmunkásnő

– Olyan szegények voltunk Somogyi-telep (ma Petőfitelep) legutolsó házában, hogy hat elemi után előbb betanított munkásnak kellett mennem a Vasas Szent Péter utcai kézisövődébe. Később, 1940-től cipőfelsőrész-készítő lettem a Kossuth Lajos sugárút 34. alatti félfasiszta hadiüzemben, de ezt akkor még nem tudtam, akkor ösztönös léleként éltem – mosolyog.

– A város felszabadulása után a Pólo cipőgyárban dolgoztam a Kálvária utca 5.-ben. Onnan emelt ki Komócsin Mihály, akiről a lehető legjobb véleményem van. Ő és Ratkó Anna egészségügyi miniszter iktatott be élmunkásként 22 évesen 1949-ben a védőnőképző igazgatójának. Én voltam 1948-ban Szegeden az első női élmunkás. Az idősebb hallgatókkal együtt tanultam meg a védőnőséget. Közben 1944-ben beléptem a szociáldemokrata pártba, jártam pártiskolákba, sőt oktattam is. A választási előkészítő képzésen Rákosi Máttyás, Révai József, Rajk László és Farkas Mihály tanított.

Hat elemivel egyetemre

– A védőnőképző emeletén kaptam lakást, ott fürödtem először a saját kádamban. Egy évre rá felvittek a minisztériumba, mert nagyon jól csináltam, és az összes magyarországi középfokú egészségügyi iskolák oktatási felelősének neveztek ki. Az orvosok közt elhagyatottnak és butának éreztem magam – teszi hozzá Piroska.

Ördögh Piroska hat elemivel jelentkezett az egyetemre, és – mutatja büszkén – csupa ötös vizsgájáért vörösdiplomát kapott. Fotó: Frank Yvette

Nem érettségit akart

– Hiába kaptam 1700 forint fizetést, miközben apám a Lippai-fatelepen 300-ért emelte a rönköket. Amikor megláttam a Szabad Népben közzétett felhívást, hogy politikai előképzettséggel kiváló szakmunkások érettségi nélkül jelentkezhetnek egyetemre, belevágtam. Nem érettségit akartam, mert addigra annyi mindent megtanultam már. Vörösdiplomával végeztem el a négy évet; én, a proli olyanoknak lettem csoporttársa, mint Berecz János. Marxizmus-leninizmus szakon, amelyre most csak mint „foxi-maxira” legyintenek, a Lenin Intézetben végeztem 1955-ben. Nagy hiba lebecsülni a marxizmust, mert sok ma is megfontolandót írt Marx és főként Engels a forradalmi reformról a munkásmozgalomban! Utána három állást ajánlottak, minisztériumit és kerületi pártbizottságit óriási fizetéssel, de engem a szegedi egyetem gyakornoki helye vonzott. 1955-től 1983-as nyugdíjazásomig maradtam a tudományos szocializmus tanszéken, de 1989-ig még tanítottam. Eleinte filozófiát, majd tudományos szocializmust – idézte fel.

A tudományos fokozatuk megszerzéséhez olyan professzorok jártak az esti tanfolyamomra, mint Kahán Ágost szemész, Nacsádi József irodalomtörténész vagy Tandori Károly matematikus. Közben levelezőn én is elvégeztem a jogot. Végig szakszervezeti vonalon mozogtam, a kandidátusi értekezésemet is az érdekképviselletekből írtam. 30 évig választott tagja voltam az egyetemi pártalapszervezetnek. Tápé megyei tanácsstagjaként én jártam ki a minisztériumban, hogy legyen buszforduló 18 millió forintért a hatvanas években.

Az nem kutya volt ám!

Kilépett belőle a párt 1989-ben, mondja Piroska. Hosszú évekig a férjét, Mérei Gyula történészprofesszort ápolta, akivel 42 évig éltek együtt. Nem foglalkozott politikával. Most sem párttag, csak szimpatizáns, szíve nem a magát kommunistának nevező Thürmer-párthoz, hanem a szocialistákhoz húzza. Napi négy órát olvas, ellátja a háztartást, eljár a Szegedi Közéleti Kávéház rendezvényeire; legjobban Szalay István korábbi szocialista polgármester könyvismertetőit kedveli.

Menjenek az emberek közé

Elmegy a Baloldali páholy programjaira, és fel is szólal, ha megbotráncozik valamin. – Most azon vagyok felháborodva, hogy az MSZP most csak Hiller István kerítésről tett hülye megjegyzésével foglalkozik. Ha legközelebb Ujhelyi Pista jön, meg is mondom neki, hogy menjenek a fenébe. Ne ezzel szórakozzanak, hanem, ahogy mi a mozgalom hajnalán, menjenek ki az emberek közé, és beszélgessenek – fűzött véleményt az aktuálpolitikához Ördögh Piroska.” (NET5) A szerző megállapítja, hogy Ördögh egyszerre tanú és áldozat, aki nem tudott átlépni önmaga árnyékán.